

**Айыл аймагынын экономикалык
өнүгүүсүн камсыз кылуу максатында
сугат суу менен камсыздоо маселелеринде
жергиликтүү өз алдынча башкаруу
органдарынын ыйгарым укуктары жана
ролу**

Методикалык колдонмо

Бишкек 2023-жыл

« Айыл аймагынын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу максатында сугат суу менен камсыздоо маселелеринде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктары жана ролу» Методикалык колдонмосу мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлеринин жана сугат тармагында иштегендер кызмат көрсөтүүчүлөрдүн, потенциалын жогорулатууга багытталган.

Методикалык колдонмо Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу боюнча мамлекеттик агенттиктин, ошондой эле башка кызыкдар тараптардын окутуу программаларынын алкагында мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу программаларынын алкагында окутуу үчүн пайдаланылышы мүмкүн.

Колдонмонун иштеп чыгуучулары жана түзүүчүлөрү: А.Чекиров, Ч.Эргешова, Ж.Абдыллаева.

Жалпы редакциясы: Т.Мамасалиева, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине караштуу Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттигинин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын функциялары жана ыйгарым укуктары бөлүмүнүн башчысы.

Оглавление

1. Глоссарий.....	4
2. Киришүү.....	5
3. Кыргыз Республикасында сугат суусу менен камсыз кылууну уюштуруу схемалары.	8
4. Сугат суу менен камсыз кылууну уюштурууда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциялары жана ыйгарым укуктары. Укуктук жана экономикалык аспекти.....	11
5. Сугат суу менен камсыз кылуу «тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу» жергиликтүү маселенин алкагында.....	16
6. Ирригациялык курулмалар муниципалдык менчиктин объекттери катары.....	18
8. Сууну пайдалануу эрежелери.....	23
9. Сугат суу үчүн кызмат акынын баасын эсептөө	25
11. Сугат кызматтары үчүн акы алуу механизмдери.	36
12. Сугат суу берүүчүнү тандоо.....	38
13. Ирригациялык курулмаларды кызмат көрсөтүүчүгө пайдаланууга же ижарага берүүнүн тартиби.	52
14. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен кызмат көрсөтүүчүнүн ортосундагы келишимдик мамилелер.	55
15. Кызмат көрсөтүүчү менен суу пайдалануучулардын ортосундагы келишимдик мамилелер.....	56
16. Суу пайдалануу эрежелерин бузгандыгы үчүн жаза чараларын колдонуу боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын укуктары жана ыйгарым укуктары.	56
17. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде ирригацияны өнүктүрүү программасы.....	57
18. Тиркемелер.....	59

1. Глоссарий

Суу пайдалануучулар ассоциациясы (СПА) – айыл чарба өндүрүүчүлөрүн сугат суусу менен камсыз кылуу максатында түзүлгөн коомдук бирикме;

Суу пайдалануучулар - айыл чарба жерлерин сугаруу максатында ички чарбалык ирригациялык системалардан сугат суусун алган Кыргыз Республикасынын юридикалык же жеке жактары, чет өлкөлүк жеке жана юридикалык жактар, анын ичинде жарандыгы жок адамдар;

Суу чарба курулуштары - дамбалары бар суу сактагычтары, каналдары, коллекторлору, дренаждары, арыктары, гидротехникалык курулуштары, коргоочу дамбалары, акведуктары, түтүктөрү, көпүрөлөрү, скважиналары, насостук станциялары, коммуникациялары бар суу түтүктөрү жана инфраструктуранын башка элементтери, анын ичинде аларды эксплуатациялоо жана күтүү үчүн бөлүнгөн бардык жер участкактору;

Ички чарба ирригациялык курулмалары (ИЧИК) - Суу пайдалануучулар ассоциацияларынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана башка кызмат көрсөтүүчүлөрдүн жоопкерчилигинде жеке же муниципалдык менчикте турган ирригациялык системалар;

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине караштуу Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттик - мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу чөйрөсүндө бирдиктүү мамлекеттик саясатты камсыз кылуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;

Чарбалар аралык ирригациялык курулмалары (ЧАИК) - мелиорация маселелери боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын жоопкерчилиги чөйрөсүндөгү мамлекеттик менчикте турган ирригациялык системалар;

Коммерциялык эмес уюм (КЭУ) - жеке жана (же) юридикалык жактар тарабынан өздөрүнүн жалпы кызыкчылыктарынын негизинде өзүнүн мүчөлөрүнүн жана (же) бүткүл коомдун кызыкчылыгында руханий же башка материалдык эмес керектөөлөрдү ишке ашыруу үчүн түзүлгөн ыктыярдуу өз алдынча башкаруу уюму ишинин негизги максаты эмес, ал эми алынган киреше мүчөлөрдүн, уюштуруучулардын жана кызмат адамдарынын ортосунда бөлүштүрүлбөйт;

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (ЖӨБО) - жергиликтүү жамааттардын жергиликтүү маанидеги маселелерди өз алдынча чечүү үчүн укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырууну камсыз кылуучу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу жана өкүлчүлүктүү органдары;

Сугат суу үчүн кызмат акы (СКА) - жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, суу пайдалануучулар ассоциациясынын же суу пайдалануучулардын ассоциациясы жок болгон учурда башка жактын жоопкерчилигине кирген сууну пайдалануучуга сугат суусун берүү үчүн төлөмдүн наркы;

Суу менен камсыздоочу (бул методика үчүн) - ирригациялык системаны эксплуатациялоого жана күтүүгө, сууну пайдалануучуларга берүү үчүн сууну чогултууга жана ташууга жооптуу адам;

Райондук суу чарба башкармасы (РСЧБ) - суу ресурстарын башкаруу чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмү;

Кыргыз Республикасынын Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар Союзу (ЖӨБС) - Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызыкчылыктарын билдирген юридикалык жактардын союзу.

2. Киришүү

Кыргыз Республикасында айыл чарбасы өлкөнүн экономикасынын негизин түзөт жана калктын тамак-ашка болгон негизги турмуштук керектөөлөрүн камсыздайт. Ошону менен бирге айыл чарба тармагын өнүктүрүүнү камсыз кылуучу маанилүү факторлордун бири өсүмдүк өстүрүү болуп саналат. Сугат жерлеринин аянты чектелүү болгондуктан, сугат суу менен камсыздоонун натыйжалуулугу өстүрүлгөн айыл чарба продукциясынын көлөмүнө, сапатына жана өздүк наркына таасир этүүчү артыкчылыктуу маселелердин бири болуп калат. Кыргыз Республикасынын айыл чарбасын реформалоо мезгилинде дыйкандын талааларын сугат суусу менен камсыз кылуу маселелери мамлекеттик органдар менен жеке сектордун өкүлдөрү болгон фермерлердин өздөрүнүн ортосунда бөлүштүрүлгөн. Суу ресурстарын өнүктүрүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик органдын ыйгарым укуктары чарбалар аралык ирригациялык курулмаларды (ЧАИК) пайдалануу жана күтүү, ошондой эле ички чарбалык ирригациялык системаларынын чек араларына сугат сууну жеткирүү (ИЧИС).

Чарбалар аралык ирригациялык курулмалардан дыйкандардын талааларына сугат сууну жеткирүүнү камсыз кылуучу ички чарбалык ирригациялык курулмалар Кыргыз Республикасынын бардык жеринде түзүлгөн суу пайдалануучулардын ассоциацияларынын (СПА) менчигине өткөрүлүп берилген. Башкача айтканда, бул структуралар жеке менчиктин объектилерине айланып, мамлекеттин көзөмөлүнөн чыгып кеткен.

Ички чарба ирригациялык курулмаларды күтүүгө кеткен чыгымдар Сугат кызматтары үчүн төлөм (ИСП) аркылуу жабылышы керек болчу, аны суу пайдалануучулар СПАга суу менен камсыздоого кеткен чыгымдардын ордун толтуруу түрүндө төлөшү керек.

2021-жылдын аягына чейин болгон ички чарба ирригациялык курулмаларын башкаруу саясаты мамлекеттик органдарга бул суу чарба курулмаларын тейлөөдө жана оңдоодо фермерлерге колдоо көрсөтүүгө мүмкүндүк болгон эмес. Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин жоболоруна ылайык ирригациялык курулмалар мамлекеттик жана жеке менчик формасында гана болушу мүмкүн болуп келген. Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексинин ченемдерине ылайык, жеке менчикти каржылоо мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын чыгаша милдеттенмелеринин тизмесине кирбейт. Демек, каржылык колдоо болбогондуктан, фермерлер, СПАлар ирригациялык кызматтар үчүн акы төлөө аркылуу гана ички чарба ирригациялык курулмалардын натыйжалуу иштешин, ошондой эле аларды күтүүнү жана оңдоону камсыз кыла алышкан жок. СПАлар сугат суусун өз алдынча башкаруу үчүн сунушталган мүмкүнчүлүктөрдү, биринчи кезекте негиздүү эсептөөлөр жана сугаруу кызматынын акысын чогултуунун толуктугун камсыз кылуу жагынан толук пайдаланышпайт. Бул жерде адам фактору жана СПАлардын потенциалы чоң рольду ойнойт. Объективдүү жана субъективдүү себептерден улам сууну пайдалануучулар бүгүнкү күндө ирригациялык курулмаларды башкаруудагы экономикалык маселелерди чечүү үчүн жоопкерчиликти толук алууга даяр эмес экенин моюнга алуу керек.

Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 10-декабрындагы № 151 “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына (Кыргыз Республикасынын Суу кодексине, “Сууну пайдалануучулардын бирикмелери (ассоциациялары) жана сууну пайдалануучулардын бирликтери жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына) өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” ((1-тиркемени караңыз) Мыйзамы менен сугат сууну жеткирүүнү башкаруу системасынын кыйла эффективдүүлүгүнүн максатында, СПА жана ЖӨБ органдарына жаңы катышуу мүмкүнчүлүктөр берилген. Жаңы эрежелер жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын сугат суусун берүүчүлөр менен өнөктөштүк мамилелерин түзүүгө негизделген, анын ичинде СПА дагы. Кабыл алынган Мыйзам ички чарбалык ирригациялык тармактарды натыйжалуу пайдалануу үчүн колдоонун түрлөрүн кеңейтүүгө мүмкүндүк берет.

Ички чарба ирригациялык курулмаларга менчиктин формасын өзгөртүүгө, мамлекеттик бюджеттин каражаттарынан каржылоо эрежелерине, тарифтик саясатты өзгөртүүгө, дыйкандарга чейин сугат суусу менен камсыз кылууну башкарууга ЖӨБ органдарынын ролун киргизүү боюнча жаңы эрежелер киргизилүүдө. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына кабыл алынган өзгөртүүлөр рыноктук мамилелердин негизинде кызмат көрсөтүү принцибин жокко чыгарбайт. Жаңы мүмкүнчүлүктөр баарыдан мурда суу пайдалануучулардын жоопкерчилигин жогорулатууга, алардын потенциалын жогорулатууга мүмкүндүк берет, бул

аларга ирригацияны башкаруу маселелерин акыл-эстүү, жоопкерчилик менен жана өз алдынча чечүүгө мүмкүндүк берет.

Мындан тышкары, 2021-жылдын 28-октябрында Кыргыз Республикасынын “Укук бузуулар жөнүндө” Кодекси кабыл алынып, анда ирригациялык курулмаларды эксплуатациялоонун жана күтүүнүн эрежелерин бузуулар аныкталган учурларда суу пайдалануучуларга жаза колдонуу эрежелери, сууну бөлүштүрүү эрежелери жана сууну пайдалануу эрежелери белгиленген. Белгилеп кетүүчү нерсе, бул ченемдер жогоруда көрсөтүлгөн эрежелер жергиликтүү кеңештердин чечимдери менен ченемдик укуктук акт түрүндө бекитилген учурда гана колдонулат.

Бул инновациялардын баары мамлекеттик органдарынан, ЖӨБ органдарынан, кызмат көрсөтүүчүлөрдөн жана фермерлерден жаңы билимдерди жана көндүмдөрдү талап кылат. Ошондуктан, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине караштуу Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттиктин (МКЖӨБМА) демилгеси менен «Ирригациялык реформаларды практикага киргизүү» Долбоорунун ((TIRIP), Кыргыз Республикасындагы Хельветас тарабынан каржыланган жана ишке ашырылган, колдоосу менен ушул Методикалык колдонмо «Айылдык аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу сугат суу менен камсыз кылуу максатында, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктары жана ролу» (мындан ары - Методикалык колдонмо) МКЖӨБМАНун 2023-жылдын 6-декабрындагы №339 буйругу менен бекитилген.

Бул Методикалык колдонмо мурда Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигинин буйругу менен бекитилген “Сугат суусу менен камсыздоодо жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ролу” методикалык колдонмосунда берилген материалдарды колдонуу менен иштелип чыккан. Бул документти иштеп чыгууда техникалык колдоону HELVETAS Swiss Intercooperation Kyrgyzstan ишке ашырган жана Швейцариялык кызматташтык бюросу каржылаган «Сугат сууларын башкарууну жакшыртуу» Долбоору тарабынан көрсөтүлгөн.

Бүгүнкү учурда Кыргыз Республикасында административдик-аймактык реформанын алкагындагы тапшырмалар ишке ашырылууда. Нарын облусунда жана Ысык-Көл облусунун Түп районунда пилоттук программаларда ирригация маселелерин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагына өткөрүү зарылдыгын көрсөткөн ченемдик укуктук актылар кабыл алынган. Бул методикалык колдонмо жергиликтүү маанидеги маселени «тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу» ишке ашыруунун алкагында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына сугат суусу менен камсыз кылуудагы ролун түшүнүүгө жардам берет.

Бул Методикалык колдонмо жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына сугат суусу менен камсыз кылууда өздөрүнүн ролун түшүнүүгө жана ыйгарым укуктарын пайдаланууга жергиликтүү маанидеги маселени чечүү боюнча милдеттерин аткаруунун алкагында “тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу».

Берилген методикалык колдонмо сугат суу менен камсыз кылуу маселелерине жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын катышуусунун бардык аспектилерин, бул процессте тараптардын ролун жана жергиликтүү деңгээлде камсыздоо системасына сугат суусун уюштуруу боюнча ырааттуу кадамдарды комплекстүү кароого мүмкүндүк берет.

3. Кыргыз Республикасында сугат суусу менен камсыз кылууну уюштуруу схемалары.

Суу, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын өзгөчө менчиги болуп саналат жана мамлекеттин көзөмөлүндө болот. Сугат суусун башкаруу системасы мыйзам менен жөнгө салынат. Ачык булактардан, айрым учурларда скважиналардан сууну топтоо ирригация чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан жүзөгө ашырылат. Регионалдык деңгээлде булар облустук жана райондук суу чарба башкармалыктары (РСЧБ). Алардын милдеттерине Чарбалар аралык сугат курулуштарынын (ЧАСК) ишин камсыз кылуу жана оңдоо иштерин жүргүзүү кирет. Райондук суу чарба башкармалыктары сууну өз керектөөчүлөрүнө акы төлөө негизинде камсыздайт. Сугат суунун баасы 1998-жылы эле коюлуп, ушул убакка чейин өзгөргөн эмес. КР Өкмөтүнүн 2011-жылдын 6-июлундагы № 372 “Суу пайдалануучуларга мамлекеттик суу тутумдарынан суу берүү кызматтарына акы төлөөнүн тарифтерин бекитүү жөнүндө” токтому менен Чарбалар аралык сугат курулуштары (ЧАСК) аркылуу өткөн суу үчүн колдонуудагы тарифтер белгиленген (3-тиркеме). Белгилей кетсек, жогоруда аталган ченемдик укуктук акт Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 14-январындагы № 9 токтому менен күчүн жоготту. Бирок иш жүзүндө сугат сууну керектөөчүлөр райондук суу чарба башкармалыктарына (РСЧБ) №372 токтомдун негизинде тарифтерин төлөп келишет. Бул токтом менен айыл чарба тармагына төмөнкүдөй тарифтер белгиленет:

Таблица 1. Суу пайдалануучуларга мамлекеттик суу чарба тутумдарынан суу берүү боюнча кызмат көрсөтүүлөргө акы төлөө тарифтери.

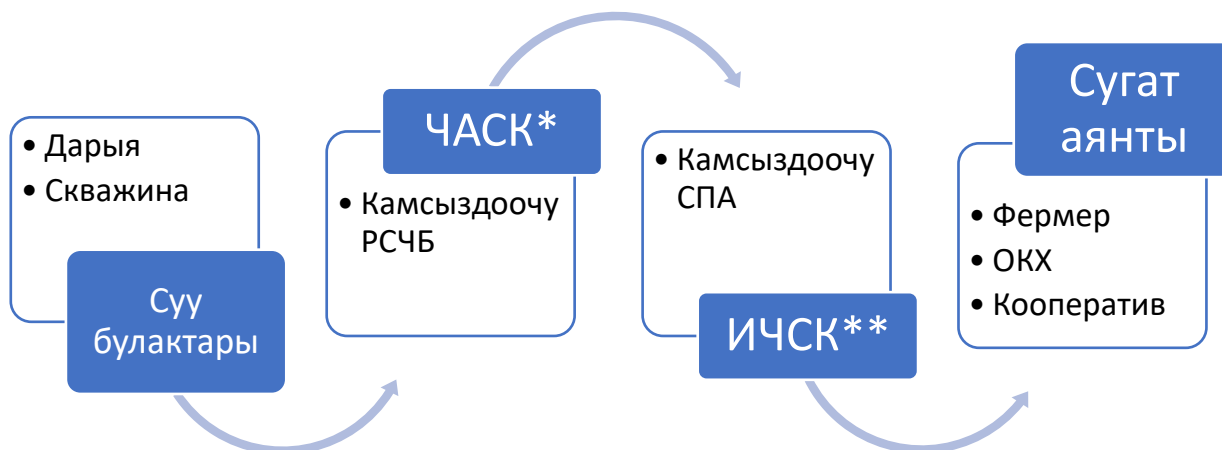
Суу пайдалануучулардын аты-жөнү	Тарифтин жарактуу мөөнөтү (жылдын ичи)	Тарифтик ставка 1 куб. м суу (сом)
---------------------------------	--	------------------------------------

Кадимки аймактар (райондор)	I жана IV квартал	1
	II жана III квартал	3
Климаттык шарттары катаал жана жагымсыз аймактар	I жана IV квартал	0,2
	II жана III квартал	1

Суу булагынан дыйкандын талааларына сугат суусун жеткирүү үч схема боюнча жүргүзүлүшү мүмкүн.

Схема №1.

*Чарбалар аралык сугат курулуштары

**Ички чарба сугат курулуштары

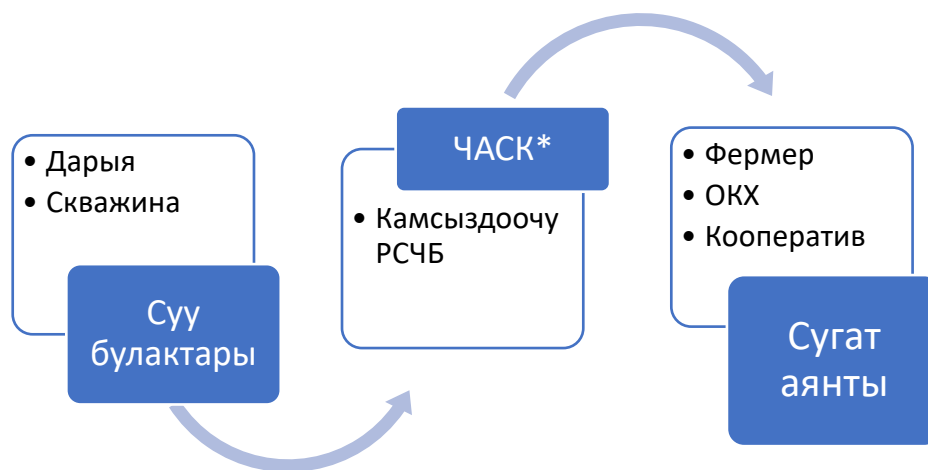
№1 схемага ылайык, дыйкандын талаасына суу РСЧБ (РУВХ) менен СПАнын, андан кийин СПА менен суу пайдалануучунун ортосундагы келишимдик мамилелердин алкагында берилет. СПАлардын иши «Суу пайдалануучулардын союздары (ассоциациялары) жана суу пайдалануучулардын бирикмелеринин союздары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен жөнгө салынат (4-тиркеме).

Райодук суу чарба башкармалыгына (РСЧБ) суу менен камсыздоо кызматтары үчүн 1-таблицада көрсөтүлгөн өлчөмдө тарифти төлөөнү СПА жүргүзөт. Өз кезегинде СПА өзүнүн жол-жоболорунун алкагында ички чарба сугат курулуштарына суу жеткирүү үчүн суу пайдалануучуларга - фермерлерге сугат кызматтары үчүн акы төлөөнүн өлчөмүн белгилейт. Суу

пайдалануучулар сугат кызматынын акысы СПАга төлөшөт. Бул каражаттардын эсебинен СПА суу чарба тутумун эксплуатациялоо жана күтүү боюнча чыгымдарды, анын эксплуатациялык чыгымдарын, анын ичинде райондук суу чарба башкармалыгынын тарифтик төлөөнү төлөйт.

Азыркы учурда бул Кыргыз Республикасындагы эң кеңири таралган суу менен камсыздоо схемасы. Бул схеманы ишке ашырууда пайда болгон көйгөйлүү маселелер ушул Методикалык колдонмодо кириш сөзүндө баяндалган.

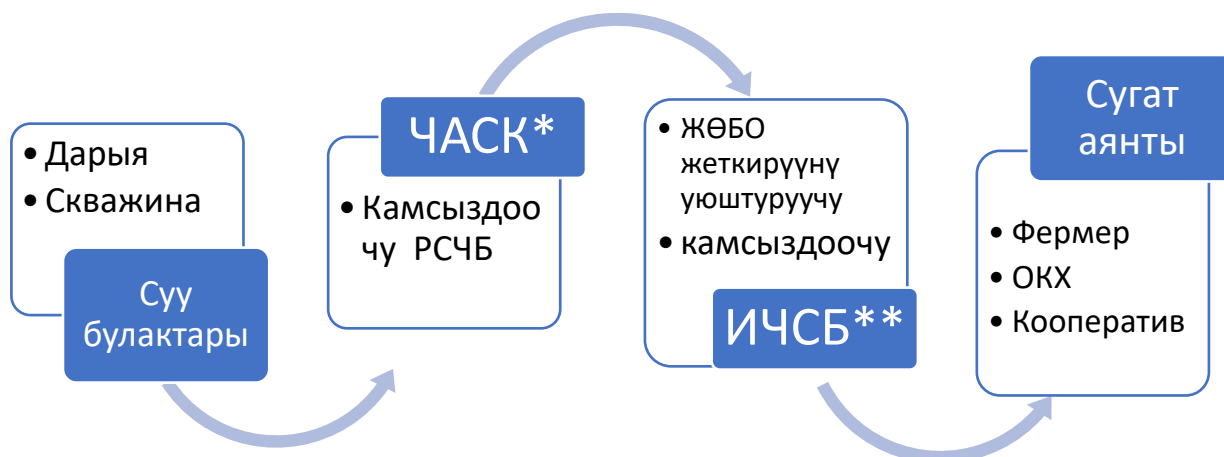
Схема №2.

* Чарбалар аралык сугат курулуштары

№ 2 схема боюнча кызмат көрсөтүүчү РСЧБ түрүндөгү чарбалар, бириккен дыйкан чарбалары же кооперативдер менен сугат суусун жеткирүү боюнча түздөн-түз келишим түзөт. Мында РСЧБ суу пайдалануучунун талаасына сугат суусу менен камсыздайт, ал эми арыктардын абалына дыйкандар өздөрү жооп беришет. Белгилей кетсек, сугат суу менен камсыз кылуунун мындай схемасы Кыргыз Республикасында өтө сейрек колдонулат жана типтүү эмес.

Схема №3.

№ 3 схемага ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы сугат суу менен камсыздоо системасына кызыкдар тараптардын бири болуп саналат жана Кыргыз Республикасынын Суу кодексинде, Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексинде (5-тиркеме), Кыргыз Республикасынын «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Мыйзамы (6-тиркеме), «Мүлккө муниципалдык менчик жөнүндө» Мыйзамы (7-тиркеме) жана башка ченемдик укуктук актыларында белгиленген ыйгарым укуктардын чегинде иш алып барат.

№1 жана №2 схемалардан айырмаланып, №3 схема Кыргыз Республикасы үчүн ирригация маселелеринде жаңы болуп саналат, ал «Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө (Кыргыз Республикасынын Суу кодекси, Суу пайдалануучулардын ассоциациялары (ассоциациялары) жана суу пайдалануучулардын бирикмелери жөнүндө") 2021-жылдын 10-декабрындагы № 151 Мыйзамында көрсөтүлгөн.

Ушул Методикалык колдонмонун алкагында сугат суу менен камсыз кылууну уюштуруу №3 схема боюнча баяндалат, мында ЖӨБ органы ички чарба ирригациялык системаны уюштуруу процессине тартыларда.

4. Сугат суу менен камсыз кылууну уюштурууда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциялары жана ыйгарым укуктары. Укуктук жана экономикалык аспектилери.

Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарында “ыйгарым укук” же “компетенция” деген түшүнүктөргө аныкталма берилген эмес. Ошондуктан, ушул Усулдук колдонмонун максаттары үчүн төмөнкү аныктамалар колдонулат:

Компетенция - мамлекеттик органдын же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын юридикалык белгиленген укуктарынын жана милдеттеринин жыйындысы;

Ыйгарым укуктар - Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган мамлекеттик бийлик органдарынын же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз функцияларын аткарууга багытталган айрым иштерди жүргүзүү укугу.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциясы «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында аныкталган, жана ошондой эле башка ченемдик укуктук актылар менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктары белгиленген.

«Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын

Мыйзамында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын милдети жергиликтүү маанидеги маселелерди ишке ашыруу болуп саналат (27-берене). Учурда жергиликтүү маанидеги маселелердин тизмесинде дыйкандын талааларын сугат суу менен камсыз кылуу маселеси жок. Ал эми жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын милдети болуп саналган маселелердин арасында «тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу» маселеси бар.

Айыл аймактарынын деңгээлинде экономиканын приоритеттүү тармагы болуп айыл чарбасы, анын ичинде өсүмдүк өстүрүүчүлүк саналат. Өсүмдүк чарбасын өнүктүрүү негизинен дыйкандарды сугат суусу менен камсыз кылуунун шарттарынан көз каранды. Бул маселе Кыргыз Республикасында акыркы жылдары байкалган суунун аз болгон мезгилине жана айыл чарба продукциясын өстүрүүдө ушул фактыга жана көйгөйлөргө байланыштуу абдан актуалдуу болуп саналат. Практика көрсөткөндөй, мамлекет тарабынан мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын атынан колдоо болбосо, дыйкандарды сугат суусу менен камсыз кылуу кыйынга турат.

Демек, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан дыйкандардын сугат сууга жетүүсү үчүн шарттарды түзүү жергиликтүү маанидеги «тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу» маселесин ишке ашыруунун бир бөлүгү катары каралышы мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 16¹-беренеси Сугат суусун берүүнү башкаруу боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциясы аталган маселе жергиликтүү маанидеги маселе катары Жергиликтүү коомдоштуктун уставына же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын башка ченемдик укуктук актысына киргизилген учурда белгиленет.

Жергиликтүү маанидеги маселе аны жергиликтүү жамааттын Уставына киргизүү аркылуу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын милдети болуп калышы мүмкүн деген ченем мурдагы «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» мыйзамда (17-берене) белгиленген. Ал эми «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамын алмаштырган «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын жаңы Мыйзамында жергиликтүү маанидеги маселе жаңы Мыйзамдын жоболору менен гана белгиленет. Жергиликтүү жамааттын Уставы аркылуу жергиликтүү маанидеги маселени белгилөө мүмкүндүгү жөнүндө ченемдин колдонулушу токтотулду.

Анткени, «Ченемдик укуктук актылар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жоболоруна ылайык, Кодексте көрсөтүлгөн ченемдер Мыйзамга караганда маанилүүлүгү боюнча жогору. Ошондой эле

«Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында (Кыргыз Республикасынын Суу кодексине, «Суу пайдалануучулардын союздары (ассоциациялары) жана Суу пайдалануучулардын ассоциацияларынын союздары»)» «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети ушул Мыйзамдан келип чыгуучу зарыл ченемдик укуктук актыларды кабыл алсын» деген зарылчылыгы белгиленген (3-берене), анда «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына жергиликтүү маанидеги маселелер жергиликтүү жамааттын Уставы менен киргизилиши мүмкүн деген жоболор кайтарылат деп күтүшүбүз керек.

Жергиликтүү жамааттын Уставына жергиликтүү маанидеги маселени киргизүү укугу күчүндө болбосо да, сугат суу менен камсыздоо маселесин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын милдеттерине киргизүү Мыйзамдын ченеми аркылуу ишке ашырылышы мүмкүн. «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 34-беренесинде көрсөтүлгөн, анда айылдык аймактардын жана шаарлардын жергиликтүү кеңештеринин компетенциясына «жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүнүн тартибин белгилөө» кирери белгиленген.

Эгерде сугат суусу менен камсыз кылуу жергиликтүү маанидеги маселенин бир бөлүгү болуп калса, анда Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 16¹-беренесинин жоболоруна ылайык жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына төмөнкүдөй компетенциялар берилет:

- 1) Бассейндик кеңештин ишине катышуу;
- 2) Муниципалдык менчиктин объектилери катары ирригациялык курулмаларды натыйжалуу башкаруу;
- 3) Калктуу конуштардын чегиндеги айыл чарба жерлерин жана башка жерлерди сугаруу үчүн сууну пайдалануу, ирригациялык системаны эксплуатациялоо жана күтүү эрежелерин жергиликтүү кеңештер тарабынан бекитүү;
- 4) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын чегинде сугат суу менен камсыздоону башкаруу боюнча ченемдик укуктук актыларды кабыл алуу;
- 5) Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын чегинде калктуу пункттардагы жана башка жерлердеги суу пайдалануучулардын, айыл чарба жерлерин сугаруу үчүн ирригациялык системаны эксплуатациялоонун жана күтүүнүн эрежелерин бузгандыгы үчүн администрациялык жоопкерчиликке карата Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын ченемдерин ишке ашыруу;
- 6) Жергиликтүү маанидеги маселе катары сугат суу менен камсыз кылуу маселелерин чечүүгө чыгымдарды жергиликтүү бюджеттен каржылоо, анын

ичинде ирригациялык кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөмдөрдүн наркын субсидиялоо;

7) Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы менен суу пайдалануучулар ассоциациясы жок болгон учурда, суу пайдалануучулар бирикмеси же башка жак көрсөткөн ирригациялык кызмат көрсөтүүлөр үчүн акы төлөөнүн наркы жөнүндө макулдашуу;

8) Ирригацияны өнүктүрүүнүн инвестициялык программасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;

9) Суу менен камсыз кылуучу сууну пайдалануучулардын ассоциациясын же башка жакты аныктоо, эгерде суу пайдалануучулардын бирикмеси жок болгон учурда;

10) Суу Кодекске жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө мыйзамдарда аныкталган жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын чегинде башка милдеттерди аткаруу.

Сугат суу менен камсыздоо кызматына акы төлөө бөлүгүндө Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 40-беренесинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына төмөнкү ыйгарым укуктар кошумча түрдө аныкталган:

2-1. Муниципалдык менчикте турган ирригациялык жана дренаждык тутумдарды пайдаланган суу берүүчүнүн кызмат көрсөтүүлөрү үчүн акынын өлчөмдөрү бассейн суусунун администрациясы менен макулдашуу боюнча жергиликтүү кеңештер тарабынан бекитилет.

2-3. Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын алкагында мамлекеттик, муниципалдык социалдык саясаттын негизинде суу пайдалануучулардын айрым категорияларына сууну берүүчүнүн кызмат көрсөтүүлөрү үчүн толук же жарым-жартылай акы тиешелүү түрдө республикалык же жергиликтүү бюджеттердин каражаттарынан субсидияланышы мүмкүн.

Суу кодексинин 2-беренеси субсидия деген түшүнүк менен толукталды.

Субсидиялар - экономикалык жана социалдык саясатты ишке ашыруунун алкагында мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары кабыл алган ченемдик укуктук актыларга ылайык өзүнүн өндүрүштүк ишин жүзөгө ашырууда сууну берүүчүлөр тарткан чыгымдарды компенсациялоо үчүн аларга акысыз жана кайтарымсыз негизде берилүүчү акча каражаттары.

Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 40-беренесинде “Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын алкагында мамлекеттик, муниципалдык социалдык саясаттын негизинде суу пайдалануучулардын айрым категорияларына сууну берүүчүнүн кызмат көрсөтүүлөрү үчүн толук

же жарым-жартылай акы тиешелүү түрдө республикалык же жергиликтүү бюджеттердин каражаттарынан субсидияланышы мүмкүн” аныктайт.

Ирригациялык объекттерди каржылоо жагында Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 47-беренесинде “Мамлекет... жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын атынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык бюджеттик ассигнованиелер, кредиттерди, гранттарды, узак мөөнөттүү ссудаларды берүү түрүндө, ошондой эле чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу жолу менен суу пайдаланууга жана суу ресурстарын коргоого чыгымдарды толук же жарым-жартылай каржылоого катышат”. Эгерде ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик статусуна ээ болсо, жергиликтүү бюджеттен каржылоо жүргүзүлөрүн эске алуу керек.

Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 84-беренесинде “Ирригациялык, дренаждык тутумдар жана суу чарба курулмалары мамлекеттик, муниципалдык жана жеке менчикте болушу мүмкүн” деп белгиленген. Ушул эле беренде ирригациялык курулмалар төмөнкү учурларда муниципалдык менчик статусуна ээ боло алат деп айтылат:

- суу пайдалануучулар ассоциациясы суу пайдалануучулардын жалпы чогулушунун чечиминин негизинде ирригациялык, дренаждык тутумдарды жана суу чарба курулмаларын муниципалдык менчикке берүү жөнүндө чечимди ыктыярдуу түрдө кабыл алганда;

- ирригациялык, дренаждык тутумдар жана суу чарба курулмалары ушул Кодекстин [16-1-статьясында](#) белгиленген шарттарды сактаганда жергиликтүү бюджеттердин эсебинен түзүлгөндө жана эксплуатацияланганда.

Эгерде ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик статусун алса, анда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары ирригациялык жана дренаждык системаларды күтүүнү жана каржылоону камсыз кылууга укуктуу (Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 82-беренеси). Мындан тышкары, каржылоо жергиликтүү бюджеттен гана эмес, муниципалдык менчикке карата Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында тыюу салынбаган башка булактардын эсебинен да жүзөгө ашырылат.

Кыргыз Республикасынын 2002-жылдын 15-мартындагы № 38 «“Сууну пайдалануучулардын бирикмелери (ассоциациялары) жана сууну пайдалануучулардын бирликтери жөнүндө” Мыйзамы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын суу пайдалануучулардын ассоциациялары (СПА) менен өз ара мамилелеринде ыйгарым укуктарын аныктайт. Жогоруда аталган Мыйзамдын 27-1-беренесинде “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, СПАнын жана СПА бирлигинин өнөктөштүгү тиешелүү маселени жергиликтүү маанидеги маселе катары тиешелүү жергиликтүү коомдоштуктун чогулуштарында (жыйындарында) же курултайларында талкуулоонун жыйынтыктары боюнча жергиликтүү кеңештер тарабынан бекитилген жергиликтүү коомдоштуктардын уставдарына киргизген учурда

ирригацияны өнүктүрүү боюнча милдеттерди биргелешип чечүүгө негизделет”.

Эгерде, жергиликтүү кеңеш ушул маселени жергиликтүү маанидеги маселе катары чечим кабыл алган учурда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы төмөнкүлөргө укуктуу:

- муниципалдык менчикте турган суу чарба курулмаларын эксплуатациялоого жана техникалык тейлөөгө каржылоону бөлүүгө;

- юридикалык, бухгалтердик жана техникалык маселелер боюнча, ошондой эле сугат суу үчүн кызмат акы боюнча сууну пайдалануучулардан карызды өндүрүп алуу маселелери боюнча жана мыйзамда каралган учурларда аларды жоопкерчиликке тартуу боюнча СПАга жана СПА бирлигине консультация берүүнү камсыз кылууга жана жардам көрсөтүүгө;

- муниципалдык менчиктеги суу чарба объекттерин СПАнын пайдалануусуна жана башкаруусуна өткөрүп берүүгө;

- сугат суу үчүн кызмат акынын наркын СПА менен же, СПА жок болгон учурда, башка жак менен макулдашууга.

Ошентип, жаңы мыйзамдык өзгөртүүлөр боюнча, ирригация чөйрөсүндөгү мыйзамдар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы эки негизги талапты сактоо менен ирригациялык курулмаларды күтүүгө жана өнүктүрүүгө, дыйкандардын сугат сууга жеткиликтүүлүгүн жакшыртууга өз салымын кошо ала тургандыгын аныктайт: (1) маселенин жергиликтүү маанидеги маселенин алкагында сугат суу менен камсыз кылуу жана (2) ирригациялык курулмаларга муниципалдык менчик объектилеринин статусун берүү.

5. Сугат суу менен камсыз кылуу «тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу» жергиликтүү маселенин алкагында.

Кыргыз Республикасынын “Жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Мыйзамында “жергиликтүү маанидеги маселеге” аныктама берилген эмес. Кыйыр түрдө бул аныктама ушул Мыйзамдын 27-беренесинин мазмунуна таянып түзүлүшү мүмкүн.

Жергиликтүү маанидеги маселелер (ЖМБ) - аймактын жашоо тиричилигин камсыз кылуу системаларынын иштешине жана өнүгүшүнө, социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө жана калкты социалдык-маданий жактан тейлөөгө байланышкан иш-чаралардын комплекси. Жергиликтүү маанидеги маселени ишке ашыруу аныктоону жана классификациялоону

талап кылган укуктук, уюштуруучулук, финансылык мүнөздөгү бир катар аракеттерди камтыйт.

Жергиликтүү маанидеги маселелердин бири – «тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуу». «Аймактын экономикалык өнүгүүсү» түшүнүгү кеңири чечмелөөгө ээ жана аймактын өзгөчөлүктөрүнө жараша ар кандай ишмердүүлүк чөйрөлөрүн камтышы мүмкүн. Бул өнөр жай, туризм, айыл чарба тармагындагы экономикалык өнүгүү болушу мүмкүн. Ар бир ЖӨБ органы өз алдынча артыкчылыктуу багытты тандап алат жана бул чөйрөнү өнүктүрүү боюнча иш-чараларды белгилейт. Тактап айтканда, айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүү артыкчылыктуу болгон айыл аймактары үчүн дыйкандарды сугат суу менен камсыздоо маселеси жаралышы мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын “Жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Мыйзамынын 34-беренесине ылайык, жергиликтүү кеңештердин компетенциясына “жергиликтүү маанидеги маселелерди башкаруунун тартибин белгилөө” кирет. Башкача айтканда, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы жергиликтүү маанидеги конкреттүү маселени чечүү боюнча чаралардын комплексин сүрөттөгөн жергиликтүү ченемдик укуктук актыны иштеп чыгып, жергиликтүү кеңеш кабыл алышы керек.

Ар бир жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы жергиликтүү маанидеги маселени башкаруунун тартибин өз алдынча белгилөөгө укуктуу. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жардам көрсөтүү максатында Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча Мамлекеттик агенттиги 2022-жылдын 16-ноябрындагы № 261 буйругу менен жергиликтүү маанидеги маселелерди башкаруунун типтүү тартибин иштеп чыккан жана бекиткен (8-тиркеме). Бул Типтүү тартип жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жергиликтүү маанидеги маселелерди, кызматтары, функциялары жана милдеттери сыяктуу компоненттердин жыйындысы катары кароону сунуштайт.

Кызмат - бул юридикалык жана жеке жактардын коомдук байлыктарды алуу боюнча суроо-талаптарын канааттандырууга, алардын конституциялык укуктарын жана коом алдындагы милдеттерин ишке ашырууга багытталган жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иши.

Функция - жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын аларга жүктөлгөн ыйгарым укуктарды ишке ашыруу, анын ичинде калкка кызмат көрсөтүү үчүн шарттарды түзүүгө (пландоо, жөнгө салуу, контролдоо) багытталган туруктуу негизде иши.

Милдеттенме - жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жумуштарды, товарларды, кызмат көрсөтүүлөрдү берүүчүлөргө, ошондой эле керектөөчүлөргө карата ченемдик укуктук актылардан, укуктук актылардан,

ошондой эле өз милдеттерин аткаруу боюнча келишимдик мамилелерден (мүлктү пайдаланууга берүү, жөлөкпулдарды, компенсацияларды, финансылык милдеттенмелерди ж.б. төлөө) келип чыккан аракеттери.

Ар бир жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы колдонуудагы мыйзамдардын жоболоруна, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аймагында жашаган юридикалык жана жеке жактардын суроо-талаптарынын негизинде кызмат көрсөтүүлөрдүн, функциялардын, милдеттердин тизмесин өз алдынча аныктайт. Бул методикалык колдонмо мисал катары тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн жергиликтүү маанидеги маселени башкаруунун, ошондой эле инвестицияларды жана гранттарды тартуунун, фермерлерге сугат суусу менен камсыздоо тартибин бекитүү жөнүндө жергиликтүү кеңештин чечиминин үлгүсү көрсөтүлгөн (9-тиркеме).

6. Ирригациялык курулмалар муниципалдык менчиктин объекттери катары

Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 84-беренесине ылайык “Ирригациялык, дренаждык тутумдар жана суу чарба курулмалары мамлекеттик, **муниципалдык** жана жеке менчикте болушу мүмкүн”. Эгер ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик объекттеринин статусун алышса анда аларды башкаруу “Мүлккө муниципалдык менчик жөнүндө” КР Мыйзамынын жоболоруна ылайык ишке ашырылат. Мыйзамда мүлккө муниципалдык менчик төмөнкүдөй жол менен түзүлөт деп айтылган, анын ичинде (5-статья):

- мамлекеттик менчик объекттерин мыйзамдарга ылайык жана Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан аныкталган тартипте жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына өткөрүп берүү аркылуу;

- объекттерди менчикке жарандардан жана юридикалык жактардан жарандык-укуктук бүтүмдүн негизинде сатып алуу (сатып алуу-сатуу, алмашуу, тартуу кылуу, экинчи жактын өзүнүн келишимдик милдеттенмелерин аткарбай коюшу) аркылуу;

- менчик укугунан ажыратуу же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын алдындагы милдеттенмелери боюнча менчигин башкача түрдө мажбурлап же соттун чечими менен башкача ыкмада алып коюу аркылуу;

- муниципалдык менчикке түшкөн ээсиз буюмду соттун чечими менен таануунун натыйжасында;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын каражаттарынын эсебинен жаңы объекттерди куруунун, өндүрүүнүн же түзүүнүн натыйжасында;

- Кыргыз Республикасынын мыйзамында белгиленген башка учурларда түзүлөт.

КР 2021-жылдын 10-декабрындагы № 151 “ Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына (Кыргыз Республикасынын Суу кодексине, “Сууну пайдалануучулардын бирикмелери (ассоциациялары) жана сууну пайдалануучулардын бирликтери жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына) өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Мыйзамы кабыл алынганга чейин ирригациялык курулмалар муниципалдык менчикте турушу мүмкүн эмес болчу. Андай чечим КР Өкмөтүнүн 2004-жылдын 6-апрелиндеги № 234 “Суу чарба объекттерин суу пайдалануучулар ассоциацияларынын жана алардын кошуундарынын менчигине өткөрүп берүү жөнүндө” токтомунун негизинде кабыл алынган.

Суу кодексине ирригациялык курулмалар муниципалдык менчикте болушу мүмкүндүгү жөнүндө ченем киргизилгенден кийин ЖӨБ органдары ирригациялык курулмаларды муниципалдык мүлктүн статусуна которууда тийиштүү эрежелерге таянышы керек. Кыргыз Республикасынын Суу кодексинин 84-статьясында “Ирригациялык, дренаждык тутумдар жана суу чарба курулмалары төмөнкүдөй учурларда муниципалдык объекттеринин статусуна ээ боло алат” деп айтылган, ал учурлар:

- суу пайдалануучулар ассоциациясы суу пайдалануучулардын жалпы чогулушунун чечиминин негизинде ирригациялык, дренаждык тутумдарды жана суу чарба курулмаларын муниципалдык менчикке берүү жөнүндө чечимди ыктыярдуу түрдө кабыл алганда;

- ирригациялык, дренаждык тутумдар жана суу чарба курулмалары ушул Кодекстин 16¹-статьясында белгиленген шарттарды сактаганда жергиликтүү бюджеттердин эсебинен түзүлгөндө жана эксплуатацияланганда.

Кыргыз Республикасынын “Сууну пайдалануучулардын бирикмелери (ассоциациялары) жана сууну пайдалануучулардын бирликтери жөнүндө” Мыйзамынын 13-статьясына ылайык ассоциацияны башкаруунун эң жогорку органы болуп жалпы чогулуш эсептелет.

Ирригациялык курулмаларды өткөрүп берүү жөнүндө чечим СПА мүчөлөрүнүн жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүгү менен кабыл алынат. Андай чечим СПА мүчөлөрүнүн жалпы чогулушунун протоколу түрүндө таризделет (11-тиркеме). СПА Кеңешинин төрагасы СПА Кеңешинин атынан ЖӨБ (айыл өкмөттүн) аткаруучу органынын дарегине СПА мүчөлөрүнүн чарба ичиндеги ирригациялык курулмаларды муниципалдык менчикке кабыл алуу жөнүндө сунушун канааттандырууну сураган каты менен кайрылат.

Кыргыз Республикасынын “Мүлккө муниципалдык менчик жөнүндө” Мыйзамынын 19-статьясына ылайык жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органы жергиликтүү кеңештин чарба ичиндеги ирригациялык тармакты муниципалдык менчикке кабыл алуу жөнүндө токтомунун долбоорун даярдайт.

Жергиликтүү кеңеш “Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” КР Мыйзамында

белгиленген жол-жоболорго, ошондой эле Жергиликтүү кеңештин регламентине ылайык жергиликтүү кеңештин мындай токтомуна талкуу жасайт жана бекитет (12-тиркеме).

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органынын башчысы жергиликтүү кеңештин токтомунун негизинде ирригациялык курулмаларды муниципалдык менчикке кабыл алуу жөнүндө буйрук чыгарат (14-тиркеме).

СПА мүлктү кабыл алуу-өткөрүп берүү актысынын негизинде ирригациялык курулмаларды муниципалдык менчикке өткөрүп берет, ал эми ЖӨБ органы кабыл алат (13-тиркеме). Эгерде ирригациялык курулмалардын баланстык наркы мурда белгиленбеген болсо, анда аткаруучу бийлик органынын башчысы ирригациялык курулмалардын баланстык наркын аныктоо боюнча комиссия түзүү жөнүндө буйрук чыгарат. Ирригациялык курулмалардын наркын аныктоо жол-жобосу мүлктү баалоо боюнча сертификаты бар адисти тартуу менен жүзөгө ашырылат. Комиссия иштин жыйынтыгы боюнча ирригациялык курулмалардын бааланган наркын аныктоо жөнүндө акт түзөт. Актыны толтуруунун мисалы ушул методикалык колдонмонун 15-тиркемесинде берилген.

ЖӨБдүн аткаруучу органы тартуулоо келишимин жана ирригациялык курулмаларды муниципалдык менчиктин объектиси катары мамлекеттик каттоо кызматынын органдарында каттайт. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 15-февралындагы № 49 токтому менен бекитилген "Кыймылсыз мүлккө укуктарды жана укуктарга чектөөлөрдү жана аны менен болгон бүтүмдөрдү мамлекеттик каттоо эрежелеринде" белгиленген тартипке ылайык каттоо үчүн төмөнкүлөрдү берүү зарыл:

- жергиликтүү кеңештин чечими,
- тартуулоо келишими,
- ирригациялык курулмалардын техникалык мүнөздөмөлөрүн камтыган документ (гидротехникалык курулманын паспорту).

Тартуулоо келишими мамлекеттик нотариуста тиешелүү ченемдердин жана эрежелердин негизинде таризделет. Эгерде СПАнын ирригациялык объектилердин паспорту жок болсо, ал мындай документтерди иштеп чыгууга ыйгарым укуктарга жана компетенцияга ээ болгон адистештирилген уюм тарабынан иштелип чыгат. СПАга мүлктү өткөрүп берүүнүн алдында ирригациялык курулмаларга техникалык паспорту болушу сунушталат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы ирригациялык курулмаларды муниципалдык менчикке кабыл алуу жөнүндө жергиликтүү кеңеш тарабынан чечим бекитилгенден кийин паспортту даярдоону өзү камсыз кылуусуна жол берилет.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы жаңы объекттер боюнча маалыматтарды муниципалдык менчиктин реестрине киргизет. Муниципалдык менчиктин реестрин жүргүзүү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2001-жылдын 8-октябрындагы № 608 токтому менен бекитилген Муниципалдык мүлктү эсепке алуу жана муниципалдык менчиктеги

объекттердин жана мүлктүн реестрин жүргүзүү жөнүндө типтүү жобо менен жөнгө салынат (16-тиркеме).

Ирригациялык курулмаларды муниципалдык менчиктин Реестрине эсепке коюунун мисалы ушул методикалык колдонмонун 17-тиркемесинде келтирилген.

7. Ирригациялык объекттерди каржылоо булактары.

Эгерде ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик объектисинин статусуна ээ болсо жана сугат суусун берүү маселеси жергиликтүү маанидеги маселенин жергиликтүү экономикалык өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн бир бөлүгү болуп калса, анда ирригациялык курулмаларды пайдалануу жана куруу боюнча иштерди каржылоо булактары төмөнкүлөр болушу мүмкүн:

1) Жергиликтүү бюджет.

Жергиликтүү бюджеттин каражаттары ирригация маселелерин каржылоого жумшалышы үчүн төмөнкү шарттар зарыл:

а) ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик статусуна ээ болууга тийиш.

б) сугат суусун берүү жергиликтүү маанидеги маселенин бир бөлүгү катары жергиликтүү ченемдик укуктук актыда чагылдырылууга тийиш.

с) ирригациялык курулмаларды күтүү маселелери жергиликтүү жамааттын социалдык-экономикалык өнүгүү программасында көрсөтүлүшү керек.

Жергиликтүү бюджеттин эсебинен ишке ашырыла турган ирригация чөйрөсүндөгү чыгымдар:

а) ирригациялык курулмаларды куруу,

б) ирригациялык курулмаларды реконструкциялоо, капиталдык жана утурумдук ремонттоо,

с) ирригациялык курулмаларды берүү маселесин аткаруу үчүн кызмат көрсөтүүчүнүн дарегине муниципалдык заказ.

Жергиликтүү бюджеттен жогоруда аталган бардык чыгымдар Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” Мыйзамына ылайык сатып алуулар аркылуу ишке ашырылат. Кызмат көрсөтүүчүнүн түрүнө жараша ирригация чөйрөсүн каржылоонун өзгөчөлүктөрү бар. Бул тууралуу методикалык колдонмонун кийинки бөлүмдөрүндө айтылат.

2) Дем берүүчү (үлүштүк) гранттар.

Дем берүүчү (үлүштүк) гранттар - аймактарды социалдык-экономикалык өнүктүрүү программаларын ишке ашыруу үчүн жергиликтүү бюджеттердин жана башка тартылган каражаттардын үлүштүк катышуусу менен долбоордук-конкурстук негизде жергиликтүү өз алдынча башкаруунун

аткаруу органдарына республикалык бюджеттен берилүүчү акча каражаттары (КР Бюджеттик кодексинин 33-беренеси).

Дем берүүчү (үлүштүк) гранттар атайын формула боюнча райондорго бөлүштүрүлөт. Көтөрмөлөөчү гранттарды бөлүштүрүү эрежелери Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 21-апрелиндеги № 230 токтому менен бекитилген “Дем берүүчү (үлүштүк) гранттар гранттардын эсебинен долбоорлорду тандоо жана каржылоо жөнүндө” жобо менен жөнгө салынат (18-тиркеме). Бул каражаттардын эсебинен жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө байланышкан чараларды каржылоого уруксат берилет. Долбоорлор конкурстук негизде тандалып алынат. Каржылануучу мүлктүн муниципалдык менчик объектисинин статусунун болушу талап кылынат. Ички чарбалык ирригациялык курулмалар ушул статуска ылайык келиши мүмкүн, ошондуктан ЖӨБ органы көтөрмөлөөчү грант алууга конкурстук арыз берүүгө укуктуу.

Кыргыз Республикасында дем берүүчү (үлүштүк) гранттардын көлөмү жыл сайын 800 млн. сомду түзөт.

3) Региондорду өнүктүрүү фонддору.

Кыргыз Республикасында Региондорду өнүктүрүү фонддору өз ишин облустун жана райондун деңгээлинде жүзөгө ашырышат. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2023-жылдын 6-апрелиндеги 187 токтому менен бекитилген “Региондорду өнүктүрүү фонддору жөнүндө” Типтүү жобого ылайык (27-тиркеме), фонддор региондорду социалдык-экономикалык өнүктүрүү программаларын ишке ашыруу максатында жергиликтүү маанидеги инфраструктураны өнүктүрүү жана күтүү, максаттуу багыттагы башка иш-чараларды каржылоо үчүн түзүлгөн.

Фонддорду каржылоонун негизги булагы болуп жергиликтүү маанидеги инфратүзүмдү өнүктүрүүгө жана күтүүгө чегерүүлөр түрүндөгү салыктык эмес кирешелер эсептелет. Мындан тышкары, 2022-жылдан тартып Региондорду өнүктүрүү фонддорун кошумча колдоо катары республикалык бюджеттен кошумча финансылык каражаттар бөлүнүп жатат.

Инфраструктуралык долбоорлорду каржылоо үчүн фонддордон каражаттарды алууга мамлекеттик органдар да, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары да арыз берүүчү катары чыга алышат. Фонддун каражаттарынын эсебинен мамлекеттик жана муниципалдык менчиктин объекттери каржыланышы мүмкүн.

Юридикалык жактар жана жеке адамдар да фонддун финансылык каражаттарын өнөктөш банктар аркылуу кредит түрүндө ала алышат. Мисалы, СПА же башка жеке менчик формасындагы сугат суу берүү кызматын көрсөтүүчү кредит алуучу катары чыга алат. Кредиттер жылдык 6% га чейинки өлчөмдө берилиши мүмкүн.

4) Республикалык бюджеттин каражаттары.

КР Суу кодексинде “Мамлекеттик суу чарба программасы мамлекеттик жана муниципалдык менчикте турган ирригациялык жана дренаждык тутумдарды курууну, реабилитациялоону жана модернизациялоону камтышы керек” деген жобо белгиленген (КР Суу кодексинин 19-статьясы). Бул ченем муниципалдык менчик объекттери статусуна ээ болгон ички чарбалык ирригациялык системаларды каржылоо үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Бул үчүн жогоруда аталган Мамлекеттик программага жаңы ирригациялык курулмаларды реабилитациялоо жана куруу боюнча жумуштардын көлөмүн каржылоого тиешелүү маселелерди жана чараларды демилгелөө жана киргизүү зарыл.

Мындан тышкары, муниципалдык менчик статусунун болушу муниципалдык менчик объекти статусуна ээ болгон ички чарбалык ирригациялык курулмалар үчүн конкреттүү ондоо-реабилитациялоо жумуштары үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун же буйругунун негизинде республикалык бюджеттен каржылоону алууга мүмкүндүк берет.

Бул иш-чараларды мамлекеттик суу чарба программасына ЖӨБ органдарынын атынан киргизүү демилгечиси ГАГСМСУ, ЖӨБ союзу, ошондой эле фермерлердин, ЖӨБ органдарынын демилгеси боюнча түзүлгөн демилгелүү топтор болушу мүмкүн.

8. Сууну пайдалануу эрежелери

КР Суу кодексинин 16-1-беренесинде калктуу конуштардын жана башка жерлердин ичиндеги айыл чарба багытындагы жерлерди сугаруу үчүн сууну пайдалануу, ирригациялык системаны пайдалануу жана күтүү эрежелерин бекитүү жергиликтүү кеңештин компетенциясына кирээри белгиленген.

Айыл чарба багытындагы жерлерди сугаруу үчүн сууну пайдалануу, ирригациялык системаны эксплуатациялоо жана күтүү эрежелери (мындан ары-сууну пайдалануу эрежелери) чарба ичинде сугат сууну берүү үчүн жана керектөө маселесинде ЖӨБ органдарынын, ирригациялык кызмат көрсөтүүчүлөрдүн жана суу пайдалануучулардын ортосундагы өз ара мамилелердин тартибин белгилейт.

Жогоруда аталган маселе боюнча ЖӨБ органдарынын компетенциясы ирригациялык курулмалар муниципалдык интеллектуалдык объектисинин статусуна ээ болгон жана ирригация маселеси жергиликтүү кеңеш тарабынан жергиликтүү маанидеги маселенин бир бөлүгү катары бекитилген шартта пайда болооруна көңүл буруу маанилүү.

Жогоруда аталган маселе боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын компетенциясы ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик объектисинин статусуна ээ болгон жана ирригация маселелери

жергиликтүү кеңеш тарабынан жергиликтүү маанидеги маселенин бир бөлүгү катары бекитилген шартта пайда болооруна көңүл буруу маанилүү.

Азыркы учурда сууну пайдалануунун типтүү эрежелери жок, ошондуктан ар бир ЖӨБ органы сууну пайдалануу эрежелеринин түзүмүн жана мазмунун өз алдынча иштеп чыгууга укуктуу. Бул Методикалык колдонмонун алкагында сууну пайдалануу эрежелеринин төмөнкү түзүмү сунушталат:

a. Жалпы жоболор

Сууну пайдалануу эрежелеринин максаттары жана милдеттери, ченемдик, укуктук негиздери, Сууну пайдалануу эрежелеринде пайдаланылуучу түшүнүктөр жана терминдер.

b. Сугат суусун берүүгө жана пайдаланууга катышуучулардын өз ара мамилелери, алардын укуктары, милдеттери.

Ирригациялык курулмаларды пайдалануу, эксплуатациялоо, күтүү боюнча мамилелерде ЖӨБ органдарынын, кызмат көрсөтүүчүлөрдүн, суу пайдалануучулардын укуктары жана милдеттери.

c. Сууну берүү графигин түзүү жана сактоо.

Сууну берүү графигин сактоонун процедурасын түзүүнүн эрежелери. Суу берүү графигин сактоодо мураптардын ролу жана жоопкерчилиги.

d. Ирригациялык курулмаларды эксплуатациялоо жана күтүү планын иштеп чыгуу тартиби.

Планды иштеп чыгууда иш-аракеттердин тартиби, Пландын түзүмү, Пландын бюджетти, Планды иштеп чыгууда жана аткарууда тараптардын ролу жана жоопкерчилиги.

e. Сугат суу үчүн кызмат акынын наркын эсептөө.

Эсептөө формуласы, маалымат булактары, субсидиялоо системасы. Сугат суу үчүн кызмат акынын наркын бекитүү тартиби. Сугат суу үчүн кызмат акысын жыйноо тартиби.

f. Суу пайдалануу эрежелерин бузгандыгы үчүн Тараптардын жоопкерчилиги.

КР укук бузуулар жөнүндө кодексинин ирригация жана сууну пайдалануу эрежелерине карата ченемдери. Сууну пайдалануу эрежелерин

бузгандык үчүн жаза колдонуу тартиби. ЖӨБ органдарынын укук бузуулар боюнча комиссиясынын иши.

9. Сугат суу үчүн кызмат акынын баасын эсептөө

КР Суу кодексинин 40-статьясында “Муниципалдык менчикте турган ирригациялык жана дренаждык тутумдарды пайдаланган суу берүүчүнүн кызмат көрсөтүүлөрү үчүн акынын өлчөмдөрү бассейн суусунун администрациясы менен макулдашуу боюнча жергиликтүү кеңештер тарабынан бекитилет.” деп айтылган.

Ички чарбалык ирригациялык тутумдарда кызмат акы наркын эсептөө методикасы (мындан ары - Методика) КР Суу кодексинин, “Суу пайдалануучулардын бирикмелери (ассоциациялары) жана суу пайдалануучулар ассоциацияларынын бирликтери жөнүндө” КР Мыйзамынын жоболорунун негизинде иштелип чыккан.

Кызматтын баасын эсептөөнүн негизги Методиканын базалык жоболору Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 18-февралындагы № 83 токтому менен бекитилген Мамлекет жөнгө салуучу чарбакер субъекттердин товарларына (жумуштарына, кызмат көрсөтүүлөрүнө) бааларды (тарифтерди) аныктоонун тартиби жөнүндө жободо көрсөтүлгөн (22-тиркеме).

Методика суу берүүнүн бүткүл системасынын, ошондой эле сугат суусун берүүчүнүн ишинин экономикалык туруктуулугун камсыз кылууга тийиш жана төмөнкү жоболорго негизделет:

- 1) Суу берүүчүнүн таламдарын коргоо, сугат суусун берүү боюнча кызмат көрсөтүү рыногунун потенциалдуу катышуучулары үчүн адилеттүү атаандаштык шарттарды түзүү,
- 2) кызмат акысынын наркын негизсиз арзандатууну же кымбаттатууну болтурбоо,
- 3) Сугат суусун сатып алууда, аны жеткирүүдө, ар бир суу пайдалануучуга бөлүштүрүүдө пайда болгон кызмат акысынын наркын аныктоодо чыгымдардын баарынын ордун толтуруу,
- 4) Суу пайдалануучулар тарабынан сууну үнөмдүү сарптоого түрткү берүү,
- 5) Инвестициялык капиталдын кайтарылышын камсыз кылуу,
- 6) Өстүрүлгөн продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн сактоо менен айыл чарба продукциясынын акыркы баасында кызмат акысынын наркынын салыштырма салмагынын оптималдуу айкалышын түзүү,
- 7) Суу пайдалануучулардын кызмат акысынын төлөөгө жөндөмдүүлүгү,
- 8) Суу берүүчүнүн бюджетин негиздүү пландаштыруу,
- 9) Сугат суусун пайдалануучуларда ички чарбалык ирригациялык курулмалардын туруктуу иштеши үчүн жоопкерчиликти жана милдеттенмелерди калыптандыруу.

Кызмат акысын баалоо үч денгээлди камтыйт:

1) Өсүмдүктөрдүн биологиялык керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн суунун ченемдик керектөөсүнө негизделген кызмат акысынын базалык эсеби (сугат ченеми).

2) өсүмдүктөрдүн биологиялык муктаждыктарынын ченемдеринен ашык, бирок ички чарбалык ирригациялык тутум тейлеген тиешелүү аймак үчүн белгиленген лимиттин чегинде суунун керектелиши эсепке алынган кызмат акысынын кошумча эсептик бөлүгү.

3) Сугат суусун лимиттен ашык керектегендик үчүн кызмат акысынын кошумча эсептик бөлүгү.

Кызмат акысын эсептөө чыгымдардын курамын түзүүнүн айкалышкан, эки бөлүктөн турган системасына негизделет.

Кызмат акысынын эсептөөнүн комбинациялуу системасы туруктуу жана өзгөрүлмө чыгымдардан турат. Туруктуу чыгымдар сугарылуучу жердин гектарына карата аянттын бирдигине эсептелет. Туруктуу чыгымдардын өлчөмү суу берүүнүн көлөмүнө көз каранды эмес.

Өзгөрүлмө чыгымдар берилүүчү суунун көлөмүнө байланыштуу чыгымдарга, ошондой эле сугат сууну берүүчүнүн ишине байланыштуу башка өзгөрүлмө чыгымдарга жараша суунун көлөмүнүн бирдигине же сугат аянтынын бирдигине эсептелет.

Туруктуу чыгымдардын наркын эсептөө.

Аянттын бирдигине карата туруктуу чыгымдарга негизделген кызмат акысы төмөнкүдөй формула боюнча эсептелет:

$Sp_{\text{пост}}^1 = (C_{\text{адм}} + N_{\text{пост}} + S_{\text{сред}} + R_{\text{рф}}) / P_{\text{га}}$, мында

$Sp_{\text{пост}}$ - туруктуу чыгымдарга негизделген кызмат акысынын наркы, сом/га,

$C_{\text{адм}}$ - суу берүүчүнүн башкаруу функциясын аткарууга кеткен чыгымдар, сом,

$N_{\text{пост}}$ – суу берүүчү төлөөчү салыктар, бул берилген суунун көлөмүнө көз каранды болбойт, сом,

$S_{\text{сред}}$ – өтүп жаткан жылы төлөө пландалган кредиттик каражаттардын көлөмү, сом,

$R_{\text{рф}}$ - суу берүүчүнүн резервдик фонду, сом,

$P_{\text{га}}$ - суу берүүчүнүн жоопкерчилик зонасындагы сугарылуучу аянт, га.

1) суу берүүчүнүн ($C_{\text{адм}}$) башкаруу функциясын аткарууга кетүүчү чыгымдар өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

---

¹ Эгерде сугат сууну берүүчү суу пайдалануучулар ассоциациясы сыяктуу коомдук бирикме болсо, анда сугат суунун берүүчүсү суу пайдалануучулардын мүчөлүк акысы катары туруктуу алынуучу $Sp_{\text{пост}}$ статус берүү жөнүндө чечим чыгара алат.

Суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын туруктуу штатынын эмгек акы фонду (ЭАФ).

Суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын туруктуу штатынын ЭАФ суу берүүнү башкаруучунун аппаратынын жетекчисинин, бухгалтеринин, башка кызматкерлеринин эмгек акысын камтыйт, алардын иштөөсү берилүүчү суунун сезондуулугуна жана көлөмүнө көз каранды болбойт. ЭАФка ошондой эле техникалык тейлөөчү персоналдын: кароолчунун, жайларды тазалоочунун ж.б. эмгек акысы да кирет.

Башкаруу функцияларын аткарган жогоруда аталган кызматкерлердин категорияларынын эмгек акысын түзүүнүн тартиби кызмат көрсөтүүчүнүн уставы же ыйгарым укуктуу башкаруу органынын чечими менен бекитилген өзүнчө Жобо менен аныкталат. Эмгек акынын өлчөмү уюштуруучу же ыйгарым укуктуу башкаруу органы тарабынан бекитилет. Эмгектик өз ара мамилелер, ошондой эле эмгекке акы төлөө маселелери КР Эмгек кодексинин ченемдери менен жөнгө салынат. Уюмдун жетекчисинин, анын орун басарларынын жана башкы бухгалтеринин эмгегине акы төлөө маселеси ички локалдык ченемдик актыларда белгиленген Эмгек акы жөнүндө жоболор менен жөнгө салынат.

Суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын туруктуу штатынын командировкалык чыгымдары.

Командировкалык чыгымдар боюнча ченемдер суу берүүчүнүн ички локалдык нормативдик актылары менен жөнгө салынат², ал өзүнө жашоо чыгымдарын, транспорттук жана суткалык чыгымдарды камтыйт.

Уюштуруучусу болуп жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы эсептелген суу берүүчүнүн жетекчисинин жана кызматкерлеринин командировкалык чыгымдары Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2008-жылдын 26-августундагы № 471 «Командировкалык чыгымдардын нормаларын белгилөө жана алардын ордун толтуруунун тартиби жөнүндө» токтомунун негизинде аныкталат (21-тиркеме).

Кыймылсыз жана кыймылдуу башкаруу объекттерин кармоого жана тейлөөгө чыгымдар.

Электр энергиясына, байланыш каражаттарына, интернетке, кайтаруу сигнализациясына, суу менен камсыздоо, саркынды сууларды чыгаруу, КТК ташып чыгаруу кызматтарына жана башка кызматтарга чыгымдар камсыздоочу уюмдар менен түзүлгөн келишимдердин негизинде аныкталат.

---

² Командировкалык чыгымдар боюнча нормативдерди белгилөөдө КР Өкмөтүнүн 2008-жылдын 26-августундагы № 471 «Командировкалык чыгымдардын нормаларын белгилөө жана алардын ордун толтуруунун тартиби жөнүндө» токтомунун нормаларына негизденүү сунушталат.

Суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын транспортун оңдоо, техникалык тейлөө, күйүүчү - майлоочу жана башка эксплуатациялык материалдарга чыгымдар.

Суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын автотранспортун оңдоого жана техникалык тейлөөгө кетүүчү чыгымдар төмөнкү формула боюнча аныкталат:

Срто = Стр + Сзч + См, мында:

Срто - автотранспортту оңдоого жана техникалык тейлөөгө кеткен чыгымдар

Срр - автомобилди оңдоо иштерине төлөнүүчү акы. Күтүлгөн чыгымдардын болжолу мурунку 3 жылдагы ошондой чыгымдардын орточо көрсөткүчтөрүнө негизделет.

Сзч - автотранспорт үчүн материалдарга жана запастык бөлүктөргө кеткен чыгымдар, сом.

Материалдарга жана запастык бөлүктөргө сарптоолорду уюмдун жетекчиси же уюштуруучу тарабынан белгиленген белгилүү бир мезгилдеги иш жүзүндөгү чыгымдар боюнча орточо маалыматтардын негизинде аныктоого жол берилет.

Суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын автотранспортуна майга кеткен чыгымдар төмөнкү формула боюнча эсептелет:

Стопл = Ртопл*Цтопл, мында:

Стопл – суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын автотранспортуна майга кеткен чыгымдар, сом

Ртопл - майдын сарптталышы, л.

Майдын чыгымдалышы автотранспорт үчүн майдын чыгымдалышынын бекитилген жеке ченемдеринин негизинде аныкталат, ал эми андай ченемдер жок болсо Кыргыз Республикасынын Транспорт жана коммуникациялар министрлигинин 2015-жылдын 30-декабрындагы № 366 “Автомобиль транспортунда отундун жана майлоочу материалдардын чыгымдалышынын линиялык ченемдерин пайдалануу боюнча эрежелер жана аларды эсептөөнүн методикасы” жөнүндө буйругунун негизинде аныкталат.

$R_{топл} = N_{км} \times L_{обш} / 100$, мында:

$N_{км}$ - автотранспорттун 100 км жүрүүсүнө майды чыгымдоо ченеми, л/100 км.

Автомобилдин техникалык маалыматтары боюнча аныкталат. Майдын кошумча чыгымдарын Кыргыз Республикасынын Транспорт жана коммуникациялар министрлигинин 2015-жылдын 30-декабрындагы № 366 “Автомобиль транспортунда отундун жана майлоочу материалдардын чыгымдалышынын линиялык ченемдерин пайдалануу боюнча эрежелер жана аларды эсептөөнүн методикасы” жөнүндө буйругунда каралган негиздерде жана көлөмдө эсептөөгө жол берилет (23-тиркеме).

Лобщ - автотранспорттун отчеттук мезгилдеги жалпы жүрүшүнүн узундугу, км;

100 – Нкм отун керектөө нормасы эсептелген аралык.

Ттопл - бир литр күйүүчү майдын тиешелүү мезгилге карата болжолдонгон сом/л баасы.

Майлоочу жана башка эксплуатациялык материалдарга сарптоолор автотранспорт үчүн белгиленген материалдын ар бир түрү боюнча ченемдик чыгымдардын негизинде аныкталат. Зарыл материалдардын тизмеси жана чыгымдоо нормалары техникалык документтердин негизинде автотранспорттун техникалык маалыматтарына жараша аныкталат, ал эми андай документтер жок болгон учурда Кыргыз Республикасынын Транспорт жана коммуникациялар министрлигинин 2015-жылдын 30-декабрындагы № 366 “Автомобиль транспортунда отундун жана майлоочу материалдардын чыгымдалышынын линиялык ченемдерин пайдалануу боюнча эрежелер жана аларды эсептөөнүн методикасы” жөнүндө буйругунун негизинде аныкталат.

Майлоочу материалдарга кеткен чыгымдар төмөнкү формула боюнча аныкталат:

$C_{см} = (P_{топл} * H_{см}, * K_{пер}) * Ц_{см}$, мында:

$P_{топл}$ - кошумчаларды эске алуу менен негизги отундун чыгымдалышы, л;

$H_{см}$ -майлоочу материалдарды чыгымдоо ченеми, кг/л, л/л;

$K_{пер}$ - зарыл учурда пайдаланылуучу көлөмдүк көрсөткүчтөрдү салмактык көрсөткүчкө которуу коэффициенти³;

$Ц_{см}$ - майлоочу материалдардын көлөмүнүн (салмагынын) бирдигинин болжолдуу чекене баасы, сом/кг, сом/л.

Административдик офисти күтүү боюнча чыгымдар

Чыгымдарга канцеляриялык буюмдарга, жуугуч каражаттарга, жана башка ушул сыяктуу чыгымдарга кеткен сарптоолор кирет. Чыгымдардын көлөмү суу берүүчүнүн башкаруу аппаратынын иштөө өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу оңдоо киргизүүнү эске алуу менен өткөн мезгилдеги иш жүзүндөгү керектөө боюнча эсептелген болжолдуу көрсөткүчтөрдөн аныкталат.

Чыгымдардын курамына административдик имаратты жана көмөкчү курулмаларды учурдагы оңдоого кеткен чыгымдар кирет. Чыгымдардын көлөмү суу берүүчүнүн тиешелүү жылга карата иш планынын негизинде эсептелет.

---

³ Транспорт жана коммуникациялар министрлигинин 2015-жылдын 30-декабрындагы № 366 “Автомобиль транспортунда отундун жана майлоочу материалдардын чыгымдалышынын линиялык ченемдерин пайдалануу боюнча эрежелер жана аларды эсептөөнүн методикасы” жөнүндө буйругун кара.

Кадрларды даярдоого жана кайра даярдоого акы.

Чыгымдардын көлөмү суу берүүчүнүн кадрларды даярдоо планынын негизинде аныкталат. Чыгымдарга окуу акысы, жатакана, жол кире жана суткалык чыгымдар кирет.

2) Суу берүүчү тарабынан төлөнүүчү салыктар, берилген суунун көлөмүнө көз каранды эмес (Nпост).

Чыгымдардын курамына мүлк салыгы кирет, анын өлчөмү көрсөтүлгөн кызматтардын көлөмүнө көз каранды эмес.

Эгерде пайдалануу жөнүндө келишимдин шарттарында каралса, салык суу берүүчүнүн менчиги болуп саналган же пайдалануусунда турган жер участокторуна да салынат.

Салыктардын көлөмү КР Салык кодексинин жоболорунун негизинде эсептелет.

3) үстүдөгү жылда төлөө пландалып жаткан кредиттик каражаттардын көлөмү (Скред).

Кредиттик каражаттарды төлөөгө чыгымдардын көлөмү пландаштырылган жылга карата кредитор менен суу берүүчүнүн ортосундагы кредиттик макулдашууларда көрсөтүлгөн төлөмдөр боюнча талаптардын негизинде эсептелет.

2) Резервдик фонд (Rрф).

Резервдик фондго чегерүүлөрдүн өлчөмү төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$R_{рф} = K_{рф} * (C_{адм} + N_{пост})$, мында

Rрф - камсыздандыруунун резервдик фондуна чегерүүлөрдүн өлчөмү,

Kрф - резервдик фонддун коэффициенти, ал резервдик фонддун көлөмүнө болгон муктаждыкка жараша кызмат көрсөтүүчүнүн чечими менен белгиленет. Резервдик фонддун коэффициентин 0,2 (20%) чейин белгилөө сунушталат.

5) Суу берүүчүнүн жоопкерчилигиндеги сугарылуучу аянт (Pга).

Кызмат акысынын туруктуу чыгымдарын эсептөө үчүн жердин жалпы сугат аянты жер боюнча укук мамилелери чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмүнүн же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын маалыматтарынын негизинде аныкталат жана Сууну пайдалануу планын түзүүдө суу пайдалануучулардан түшкөн арыздарда көрсөтүлгөн жер аянтына жараша оңдоп туураланат.

Өзгөрмө чыгымдардын наркын эсептөө.

Керектелген суунун көлөмүнүн бирдигине карата өзгөрүлмө чыгымдарга негизделген кызмат көрсөтүү наркы төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$$S_{\text{пер}} = (S_{\text{сб}} + N + \Pi) / V_{\text{в}}, \text{ мында}$$

$S_{\text{сб}}$ - кызмат көрсөтүү өндүрүшүнүн наркы,

$N_{\text{пер}}$ - көлөмү берилген суунун көлөмүнө жараша болуучу салыктар, сом,

Π - пландык топтоо, сом,

$V_{\text{в}}$ - пландаштырылган жылы суу пайдалануучуларга берүү үчүн сугат суунун көлөмү.

Кызмат көрсөтүүнүн өндүрүштүк наркы төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$$S_{\text{сб}} = (S_{\text{свод}} + S_{\text{это}} + S_{\text{конт}} + S_{\text{самор}}), \text{ мында}$$

$S_{\text{свод}}$ - райондук суу чарба башкармасынан сатып алынуучу сугат суунун наркы, сом,

$S_{\text{это}}$ - ички ирригациялык системаларды эксплуатациялоого жана техникалык тейлөөгө чыгымдар, сом,

$S_{\text{конт}}$ - сугат суусун жеткирүү боюнча жумуштарды түздөн-түз аткарган контракттык кызматкерлердин эмгек акысы, сом,

$S_{\text{самор}}$ - амортизациялык которуулар, негизги каражаттарды калыбына келтирүүгө чыгымдар, сом.

1) Райондук суу чарба башкармасынан сатып алынуучу сугат суунун наркы ($S_{\text{свод}}$).

Сатып алынуучу суунун наркы Райондук суу чарба башкармасы менен сугат сууга заказчынын ортосундагы келишимде көрсөтүлөт. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы же суу берүүнүн тандап алынган моделине жараша кызмат көрсөтүүчү өзү заказчы боло алат. Сатып алынуучу суунун наркы чарбалар аралык ирригациялык курулмалардан суу берүү боюнча кызмат көрсөтүүнүн бирдигинин наркына жана иш жүзүндө алынган суунун көлөмүнө негизделет.

2) Ички ирригациялык системаларды эксплуатациялоого жана техникалык тейлөөгө чыгымдар ($S_{\text{это}}$).

Ички ирригациялык системаларды ($S_{\text{это}}$) эксплуатациялоого жана техникалык тейлөөгө чыгымдар Оңдоо жана эксплуатациялоо иштеринин планынын же ички чарбалык ирригациялык системаны тейлөө боюнча өндүрүштүк программанын алкагында бекитилген маселелердин жана иш-чаралардын көлөмүнө жараша эсептелет.

Чыгымдарга төмөнкүлөр кирет:

- профилактикалык иштердин көлөмү,

- дефекттер жөнүндө актылардын жана оңдоо жумуштарынын сметаларынын негизиндеги учурдагы оңдоо жумуштарынын көлөмү

3) сугат суусун берүү боюнча жумуштарды түздөн-түз аткарган контракттык кызматкерлердин эмгегине акы төлөө.

Контракттык кызматкерлердин курамына сугат мезгилинде иштерди аткаруу үчүн Эмгек кодексинин жоболорунун негизинде суу берүүчү тарабынан жалданган адамдар киргизилет. Контракттык кызматкерлердин иш-милдеттери сугат суу менен камсыз кылууга түздөн-түз байланышкан. Аларга: мураптар, контролерлор жана башка кызматкерлер кирет. Контракттык кызматкерлерге эмгек акы төлөөнүн өлчөмдөрүн белгилөө эрежелери суу берүүчүнүн ички локалдык нормативдик актылары, эмгек контракттары менен бекитилет, бирок КР Эмгек кодексинин жоболорунда белгиленген өлчөмдөн төмөн эмес.

4) амортизациялык чегерүүлөр, негизги каражаттарды калыбына келтирүүгө чыгымдар (Самор).

Амортизациялык чегерүүлөр негизги каражаттардын баштапкы же калыбына келтирүү наркынын бүткүл суммасынан амортизациянын ченемдери боюнча эсептелет жана төмөнкү формула боюнча эсептеп чыгарылат:

$C_{\text{амор}} = \sum S_{\text{офи}} * N_i$ мында:

$S_{\text{офи}}$ – i -түрүндөгү негизги каражаттардын жылдык орточо наркы;

N_i – i -түрүндөгү негизги каражаттардын амортизациясынын нормасы.

Амортизациянын ченеми төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$N_i = 100 / C_{\text{п}}$, мында

$C_{\text{п}}$ -негизги каражаттар объектисинин пайдалуу кызматынын мөөнөтү.

Пайдалуу кызмат өтөө мөөнөтү объект бухгалтердик эсепке алынганда аныкталат. $C_{\text{п}}$ төмөнкүлөрдүн негизинде аныкталат:

- бул объекттин күтүлгөн өндүрүмдүүлүктө пайдалануу мөөнөтүнө белгиленген же пайдалануудагы кубаттуулугуна ылайык,

- эксплуатациялоо режимине, табигый шарттарга, оңдоо системасына жараша күтүлгөн физикалык эскирүүгө,

- бул объектти пайдалануунун ченемдик-укуктук жана башка чектөөлөрүнө.

Эгерде амортизациянын наркын эсептөөнү жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы жүзөгө ашырса жана пайдалуу кызматтын мөөнөтү объекттин техникалык документтеринде айтылбаса, анда эсептөө Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин 2019-жылдын 12-сентябрындагы № 103-Б буйругу менен бекитилген Мамлекеттик башкаруу секторунда бухгалтердик эсепти жана финансылык отчеттуулукту жүргүзүү боюнча жободо берилген ченемдерге негизденип жүргүзүлөт (37-тиркеме).

5) Өлчөмдөрү берилген суунун көлөмүнө жараша боло турган салыктар ($N_{пер}$).

Бул чыгымдарга салыктардын төмөнкү түрлөрү кирет:

- бирдиктүү салык

- сатууга салык,

- пайдага салык,

- кошумча нарк салыгы (эгерде сатуунун көлөмү КР Салык кодексинин талаптарында белгиленгенден ашса).

Салыктардын көлөмү КР Салык кодексинин жоболорунун негизинде эсептелет.

б) Пландуу топтоо (П)

Пландуу топтоо суу берүүчүнүн жалпы чыгымдарына жараша аныкталат жана төмөнкүдөй формула боюнча эсептелет:

$P = K_{п} * (C_{это} + C_{конт} + C_{самор})$, мында

$K_{п}$ - пландык топтолуулардын коэффициенти, бул болжолдонгон пайдага жараша суу берүүчү тарабынан өз алдынча белгиленет. Кызмат акынын наркын эсептөөдө пландык топтоолордун коэффициентин 0,1 (10%) өлчөмүндө белгилөө сунушталат

7) Пландалып жаткан жылы суу пайдалануучуларга берүү үчүн пландаштырылган сугат суунун көлөмү ($V_{в}$).

Кызмат акынын наркы үчүн сугат суунун көлөмү төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$V_{в} = K_{кпд} * \sum N_{ор} * P_{ор}$, мында

$K_{кпд}$ - ички чарбалык ирригациялык системанын пайдалуу аракет коэффициенти. Бассейндик суу администрациясы тарабынан ар бир ички чарбалык ирригациялык система үчүн жыл сайын белгиленет.

$N_{ор}$ - суу пайдалануучу өстүрүүчү конкреттүү айыл чарба өсүмдүгүнүн сугат ченеми, м. куб/га

$P_{ор}$ - суу пайдалануучунун айыл чарба өсүмдүгүнүн конкреттүү түрү ээлеген сугат жеринин аянты, га.

Сугат ченемдеринин өлчөмү ирригация чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан райондор боюнча белгиленет.

Айыл чарба жерлеринин бирдигине карата өзгөрүлмө чыгымдарга негизделген кызмат акынын наркы төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$S_{пл} = S_{пер} * N_{ор}$, мында

$S_{пл}$ - аянттын бирдигине эсептелген кызмат акынын наркы.

Сугат суу үчүн кызмат акысынын өзгөрүлмө наркын тууралоо.

Суу берүүчү сезондук, сугат иштери аяктагандан кийин сугат үчүн алынган суунун иш жүзүндөгү жалпы көлөмүнө жараша кызмат акынын наркын корректировкалоого укуктуу.

Кызмат акынын такталган наркы төмөөнкү формула боюнча эсептелет:

$\text{Спер. корр.} = \text{Спер} * (V_{\text{факт}} / V_{\text{в}})$, мында

Спер. корр. – кызмат акынын корректировкаланган наркы.

$V_{\text{факт}}$ – бүткүл сугат мезгилинде суу берүүчү тарабынан алынган сугат суунун факт жүзүндөгү көлөмү (м.куб).

Кызмат көрсөтүүчүгө жердин тегиздигине, талаанын жантайышына, колдонулуучу техникалык каражаттарга, арык системасынын абалына жараша ар бир сугат участогу үчүн кызмат акынын өзгөрүлмө наркын кошумча корректировкалоого жол берилет. Ар бир сугат жери үчүн кызмат акынын туураланган наркын эсептөө формуласы:

$\text{Спер. корр.}_1 = \text{Спер. корр.} * \text{Кив}$, мында

Спер. корр.₁ - сууну пайдалануу коэффициентин эске алуу менен кызмат акынын оңдолгон наркы.

Кив – сууну пайдалануу коэффициенти, ал суу берүүчү тарабынан ар бир сугат участок үчүн 0,8-1,0 диапазонунда белгилениши мүмкүн.

Эгерде суу пайдалануучу кызмат акысын пландалган өлчөмү боюнча төлөсө жана анын көлөмү корректировкаланган кызмат акынын баасынан ашып кетсе, анда ашыкча төлөнгөн сумма кийинки жылга өтөт жана кийинки жылдагы кызмат акынын төлөнүүчү наркына кириштелет.

Сугат суу үчүн кызмат акынын наркын кошумча эсептөө бөлүгү

Сугат сууну өсүмдүктөрдүн биологиялык керектөөсүнүн нормативдеринен ашык, бирок ошол ички чарбалык ирригациялык тутумду тейлөөнүн тиешелүү аймагы үчүн белгиленген лимиттин чегинде керектеген учурда конкреттүү керектөөчү үчүн кызмат акы баасы 10% жогорулайт. Сугат сууну лимиттен ашык пайдаланган учурда конкреттүү керектөөчү үчүн кызмат акынын наркы 50% жогорулайт.

кызмат акынын наркын эсептөөнүн мисалы 19-тиркемеде келтирилген.

ЖӨБ органдарына жана кызмат көрсөтүүчүлөргө жардам көрсөтүү максатында 20-тиркемеде берилген кызмат акы наркын эсептөөнүн электрондук калькуляторун пайдалануу сунушталат. Ушул эле тиркемеде калькуляторду колдонуунун мисалы берилген.

10. Суу пайдалануучулардын айрым категориялары үчүн субсидиялар.

КР Бюджеттик кодексинин 22-беренесине ылайык,

Субсидиялар - мамлекеттин экономикалык жана социалдык саясатына ылайык өздөрүнүн өндүрүштүк ишин жүзөгө ашырууда тарткан зыяндарын компенсациялоо үчүн акысыз жана кайтарылгыс негизде товарларды,

иштерди, кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүүчүлөргө - юридикалык жактарга берилүүчү акча каражаттары.

Ушундай эле аныктама КР Суу кодексинин 2-беренесинде берилген:

Субсидиялар - экономикалык жана социалдык саясатты ишке ашыруунун алкагында мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары кабыл алган ченемдик укуктук актыларга ылайык өзүнүн өндүрүштүк ишин жүзөгө ашырууда сууну берүүчүлөр тарткан чыгымдарды компенсациялоо үчүн аларга акысыз жана кайтарымсыз негизде берилүүчү акча каражаттары;

Субсидияларды башкаруу эрежелери КР Финансы министринин 2017-жылдын 21-декабрындагы № 161-П буйругу менен бекитилген КР бюджеттик классификациясында аныкталган (24-тиркеме). Ушул Эрежелердин 25-бөлүмүндө субсидия товардын же кызматтын бирдигине жараша төлөнөөрү белгиленген. Субсидиялар максаттуу экономикалык жана социалдык саясаттын натыйжасында өндүрүштүн орточо чыгымдарынын деңгээлинен төмөн бааларды белгилөө себеби боюнча өзүнүн өндүрүштүк ишин жүзөгө ашырууда тарткан зыяндарын компенсациялоо үчүн товарларды, жумуштарды, кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүүчү юридикалык жактарга бекер жана кайтарылгыс негизде берилет.

Мындай социалдык саясат фермерлердин-суу пайдалануучулардын айрым категориялары үчүн 1 гектарга эсептегенде кызмат акыны төлөө үчүн субсидия белгилөө жөнүндө жергиликтүү кеңештин чечими болушу мүмкүн. Субсидия - кызматтардын баасын толук төлөө мүмкүнчүлүгү чектелген жарандарга социалдык жардамдын бир түрү. Мындай суу пайдалануучулардын тизмеси жергиликтүү кеңештин чечими менен аныкталат.

Субсидиянын экономикалык аспектиси болуп кызмат көрсөтүүчүнүн эсебине субсидияны которуу жолу менен сугат суусу боюнча кызмат көрсөтүүчүнүн экономикалык туруктуулугун колдоо саналат. Кызмат көрсөтүүчү аткарган кызматы үчүн арзандатылып, башкача айтканда кызматтын эсептелген наркынан төмөн акы төлөнгөндүктөн чыгым тартпашы керек.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан айрым суу пайдалануучуларга карата субсидияны колдонуу мисалын карап көрөлү.

Жергиликтүү кеңештин чечими менен адамдардын төмөнкү категорияларына кирген суу пайдалануучуларга субсидия берүү жөнүндө чечим кабыл алынды, алар:

- *Аз камсыз үй-бүлө статусуна ээ болгондор*
- *Жер участкатору суу толук келбеген жерлерде жайгашкан*
- *Жер участогунун өлчөмү 0,25 гектардан аз.*

Мындай категорияга сугарылуучу айыл чарба жерлеринин аянты 185 га болгон 215 суу пайдалануучу кирди. Жогоруда аталган категориядагы адамдар үчүн субсидия 200 сом/га өлчөмүндө белгиленди. Жергиликтүү бюджеттин жалпы чыгымы жылына $185 \text{ га} * 200 \text{ сом/га} = 37\ 000 \text{ сомду}$ түзөт.

Суу пайдалануучулардын жогоруда аталган категориялары үчүн кызмат акысынын – ПИУ2 наркы:

ПИУ2 (беде үчүн) = $1365 \text{ сом/га} - 200 \text{ сом} = \text{вегетациялык мезгили үчүн } 1165 \text{ сом/га}$

ПИУ2 (буудай үчүн) = $1040 \text{ сом/га} - 200 \text{ сом} = \text{вегетация мезгили үчүн } 840 \text{ сом}$.

Жергиликтүү кеңештин субсидияларды белгилөө жөнүндө токтомунун мисалы 25-тиркемеде келтирилген.

11. Сугат кызматтары үчүн акы алуу механизмдери.

Сугат суу менен камсыздоо тутумунун экономикалык туруктуулугу көбүнчө суу пайдалануучулардан ИКТны максималдуу чогултууга жетишүүдөн көз каранды.

Ишкердик мамилелерде товарлар/жумуштар/кызматтар үчүн акы чогултуу чоң көйгөй эмес, анткени сатуучу менен сатып алуучу өз милдеттенмелерин аткаруу үчүн өз ара жоопкерчиликти түшүнүшөт. Мисалы, кызмат көрсөтүү чөйрөсүндө, эреже катары, акы төлөө кызмат көрсөтүлгөндөн кийин дароо жүргүзүлөт (такси, чач тарач, мончо ж.б.). Кызматты сатып алуучу мындай кызмат үчүн акы төлөнүшү керектигин түшүнөт. Тилекке каршы, ирригация чөйрөсүндөгү кызматтарга акы төлөө менен жагдай башкача болду. Практика көрсөткөндөй, көпчүлүк учурларда суу пайдалануучулар пландык көрсөткүчтүн 50% -60% чейинки көлөмүндө ИКТге төлөшөт. Эгерде белгилүү бир чаралар көрүлбөсө, сугат суусун берүү жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын жоопкерчилиги болуп калса, ушундай эле жагдай сакталып калат. Эгерде мындай кызмат көрсөтүү үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы жооп берсе, анда ал үчүн акы төлөөгө же төмөндөтүлгөн баа боюнча акы талап кылууга болот деген пикир пайда болду. Бул көбүнчө улуттук жарандык мыйзамдар жаранды кызмат көрсөтүү келишимине кол коюуга милдеттендирбегендигине байланыштуу. Мындан тышкары, келишимге кол коюлган болсо дагы, учурдагы төлөмдү чогултуу, андан да көп карыздар өткөн мезгилдер үчүн абдан кыйын. Ошондуктан көптөгөн шаарларда жана айыл аймактарында потенциалдуу абоненттердин жалпы санынын 50% чогултулбайт. Чогултуунун мындай төмөн болушу кызмат көрсөтүүчүнүн зарыл болгон акча каражаттарын чогулта албай калышына, башкача айтканда бюджеттин киреше бөлүгү боюнча планга жетпей калышына алып келет. Демек, аткаруу жана чыгаша бөлүгү мүмкүн эмес. Бул каражаттар чыгымдардын кээ бир маанилүү заттар жок болот дегенди билдирет. Мындай учурларда, эреже

катары, оңдоо иштерине байланыштуу чыгымдардын статьялары жабыркайт. Анан, албетте, пайда жок болот, анткени, уюмдун өнүгүшүн пландаштыруу үчүн эч кандай мүмкүнчүлүк жок.

Сугат суу менен камсыздоочу менен суу пайдалануучунун ортосунда түзүлгөн келишимге ылайык, абонент провайдердин банктык эсебине акча которуу жолу менен өз алдынча ИКТ төлөп берүүгө милдеттүү. Практикада мураптар же сугат суу менен камсыз кылуучу мекеменин өкүлдөрү үйлөрдү кыдырып, суу пайдалануучулардын өздөрүнөн акча чогултуп төлөп берүү жана чогултуунун эң жөнөкөй ыкмасы кеңири колдонулат. Ошол эле учурда көпчүлүк учурларда контролдук-кассалык машиналарды (ККМ) колдонуу боюнча мыйзамдардын талаптары аткарылбайт, бул салык органдары тарабынан жазалоо түрүндөгү терс кесепеттерге алып келет. Мындан тышкары, үймө-үй ыкмасы натыйжалуу эмес, анткени ал каражаттын толук чогултулушуна кепилдик бербейт. Кээ бир учурларда терминалдар төлөмдөрдү төлөө үчүн колдонула баштады, мында кызматтар, анын ичинде ИКТ үчүн төлөмдөрдү ар кандай тиркемелер аркылуу төлөөгө болот.

Төлөмдөрдү чогултууну көбөйтүү үчүн суу пайдалануучуларды эсепке алуу, төлөмдөрдү эсептөө, өз убагында төлөмдөрдү, ошондой эле болгон карыздарды эсепке алуу системасы маанилүү. Төлөмдөрдү эсепке алуунун жана чогултуунун эң эффективдүү ыкмасы – бул биллинг системаларын ишке ашыруу жана колдонуу.

Биллинг кызмат көрсөтүү тармагында – бул кызмат көрсөтүү боюнча операцияларды эсепке алуу системасынын бизнес процесстеринин комплекси. Биллингтин негизги милдеттери:

- Бардык мүнөздөмөлөрдү эске алуу менен керектөөчүлөрдүн жеке эсептеринин маалымат базасын жүргүзүү.
- Кызматтын бардык түрлөрүн эсепке алуу
- Эсептегичтердин маалыматтарын чогултуу жана кайра иштетүү (болсо)
- Абоненттер/суу пайдалануучулар менен эсептешүүлөр
- Карыздарды жана туумдарды эсепке алуу
- Жеңилдиктерди эсептөө
- Дүмүрчөктөрдү басып чыгаруу
- Кызматтык төлөмдөрдү, анын ичинде ИКТти кабыл алуу жана эсепке алуу
- Отчетторду түзүү
- Тышкы системалар менен маалымат алмашуу

Биллинг системасына ыңгайлуу төлөм инструменттери киргизилген:

- Терминалдар аркылуу төлөө;
- Веб-сайтта төлөө мүмкүнчүлүгү;
- Мобилдик капчыктарды колдонуу;
- Банк карталары аркылуу төлөө.

Биллинг системасы автоматташтырылган тарифтер/ИКТ төлөмдөрдү эсепке алуу системасын жана карызды башкарууну камтышы керек, ал төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Арзандатууларды, жеңилдиктерди, тейлөө параметрлерин эске алуу менен бекитилген тарифтер боюнча төлөмдөр;
- Абоненттин карыздарына, дебиторлордун отчетторуна көз салуу. Акча түшкөндө, карыздын суммасы кайра эсептелет;
- Дүмүрчөктөрдү түзүү жана басып чыгаруу, жеке кабинетиниз аркылуу төлөөгө эсеп-фактураларды жөнөтүү.

Биллинг системалары инфраструктуралык объектилерди, техникаларды жана жабдууларды эсепке алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ:

- Инфраструктуралык курулуш жайлардын (каналдар, арыктар, электр подстанциялары) эсебин жүргүзүү;
- Бардык жабдууларды эсепке алуу (суу чарбалары, эсептегичтер, насостор, унаалар ж.б.)
- Ирригациялык тармактардын ар бир бирдигин талаанын конкреттүү контуруна байлоо;
- Жабдуулар, объекттердеги авариялар, сугаруу графигинин сакталышы боюнча отчеттор, картада бардык объекттерди көрсөтүү.

12. Сугат суу берүүчүнү тандоо.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы өзү кызмат көрсөтүүчү болуп саналбайт, эгерде ирригация маселелери аймактын экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу боюнча жергиликтүү маанидеги маселенин бир бөлүгү болуп калса, сугат суусун берүү боюнча иш-аракеттерди уюштуруу анын милдети болуп саналат. Кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу боюнча маанилүү функциялардын бири сугат суу берүүчүнү тандоо болуп саналат.

12.1. Сугат суусу менен камсыз кылуучулардын түрлөрү.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруунун ар кандай ыкмалары жана ошого жараша кызмат көрсөтүүчүлөрдүн ар кандай түрлөрү бар. Ошол эле учурда жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдары үчүн жергиликтүү жамаат алардын таламдарын коргоону ишенип тапшырган адамдарга –

жергиликтүү кеңештин депутаттарына өз тандоосун негиздөө маанилүү. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан тандалышы мүмкүн болгон сугат суу менен камсыз кылуу боюнча кызматтарды уюштуруунун төмөнкүдөй ыкмаларын карап көрөлү:

- 1) Муниципалдык мекемени түзүү;
- 2) Коммерциялык эмес уюмду түзүү;
- 3) Кызмат көрсөтүүчү жана жергиликтүү бюджеттен белгиленген эмгек акы ала турган адисти келишим боюнча ишке алуу;
- 4) Акционердик коомду түзүү;
- 5) Жеке менчик кызмат көрсөтүүчүнү тандоо;
- 6) Муниципалдык ишканаланы түзүү.

1) Муниципалдык мекемени түзүү.

Эгерде бул кызмат көрсөтүүлөр муниципалдык кызмат статусуна ээ болсо, жогоруда көрсөтүлгөн кызматтарды көрсөтүү үчүн муниципалдык мекеме түзүлүшү мүмкүн. Муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн аныктамасы, өзгөчөлүктөрү жана мүнөздөмөлөрү «Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында (26-тиркеме) берилген.

Муниципалдык кызмат статусуна киргизүүнүн критерийлери:

- ✓ Тиешелүү муниципалдык кызматты алуу үчүн жеке жана юридикалык жактардын кайрылуусунун болушу. Талап жергиликтүү маанидеги ченемдик укуктук актылар түрүндө дагы жергиликтүү жамааттын өкүлдөрү катары жергиликтүү кеңештин депутаттарынан келип түшүшү мүмкүн.
- ✓ Кызматтын бул түрүн көрсөтүү үчүн муниципалдык кызмат көрсөтүүчүгө тиешелүү ыйгарым укуктардын болушу. Мисалы, муниципалдык мекеменин жобосунда сугат суу менен камсыздоо функциялары көрсөтүлгөн.
- ✓ Муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн бүтүндүгү, кызмат көрсөтүү процессинде акыркы жыйынтыкты алуу үчүн башка уюмдарга кызмат көрсөтүүгө кайрылуу зарылдыгы болбоосу. Мисалы, сугат суу менен камсыздоо кызматын алуу керек болсо, анда бул үчүн башка уюмдарга кайрылуунун кажети жок.
- ✓ Муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдү стандартташтыруу мүмкүнчүлүгү.

Муниципалдык кызматты түздөн-түз жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы же иши жергиликтүү бюджеттен каржыланган муниципалдык мекеме көрсөтө алат.

Муниципалдык кызмат көрсөтүүнүн маанилүү мүнөздөмөлөрүнүн бири болуп кызмат көрсөтүүгө акы төлөө шарты эсептелет. Муниципалдык кызмат колдонуучулар үчүн акысыз негизде көрсөтүлөт. Бул Жобонун мааниси,

жаран мамлекеттик бюджетке салык төлөгөн салык төлөөчү катары ушул бюджеттен каржыланган мамлекеттик/муниципалдык мекемелерден мамлекеттик/муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн белгилүү бир көлөмүн акысыз алууга укуктуу. Төмөнкү учурлар бул эрежеден тышкары болуп саналат ("мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 7-беренеси): (1) кызмат көрсөтүүнү керектөөчү жогорку коркунучтун булагы болушу мүмкүн болгон объектерге жана предметтерге ээлик кылууга жана пайдаланууга укуктуу болгондо, (2) акысыз негизде алгачкы кызмат көрсөтүү шартында мамлекеттик же муниципалдык кызматты кайталап көрсөтүү, (3) муниципалдык кызматты белгиленген сапат стандартынан тышкары көрсөтүү (тездетилген кызмат көрсөтүү), жогорку ыңгайлуулуктагы шартта кызмат көрсөтүү, керектөөчү турган жерде же керектөөчү аныктаган башка жерде кызмат көрсөтүү).

Эгерде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы сугат сууну берүүнү муниципалдык кызмат катары карай турган болсо, анда ал “кызмат көрсөтүүнү керектөөчү ишкердик иш менен байланыштуу болушу мүмкүн болгон объектерге жана предметтерге ээлик кылууга жана пайдаланууга укуктуу болгондо” критерийине негизденип, суу пайдалануучулар үчүн акы төлөнүүчү болуп калышы мүмкүн экендигине көңүл буруу маанилүү. Себеби сугат суусу айыл чарба продукциясын сатуудан коммерциялык киреше алуу үчүн кызмат кылат. Бул учурда акы төлөнүүчү муниципалдык кызмат көрсөтүүнү түзүүнүн жана белгилөөнүн төмөнкүдөй тартиби белгиленген:

- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы сугат суу менен камсыз кылуу кызматына муниципалдык кызмат статусун берүү жөнүндө жергиликтүү кеңешке суроо-талапты демилгелейт;
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн стандартын жана аны ишке ашыруу үчүн административдик регламентти иштеп чыгат;
- Жергиликтүү кеңешке сугат суу менен камсыз кылуу боюнча акы төлөнүүчү муниципалдык кызмат көрсөтүүнүн негиздемесин берет;
- Жергиликтүү кеңеш сугат суу менен камсыздоо кызматын муниципалдык кызматтардын жергиликтүү реестрине киргизүү жөнүндө чечим кабыл алат;
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органы Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигине муниципалдык кызмат көрсөтүүнүн акы төлөөлүгүнө карата макулдашуу өтүнүчүн жиберет;
- Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлиги жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын атынан Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр боюнча ведомстволор аралык комиссиясына муниципалдык кызмат көрсөтүүнүн акы төлөнүшүн макулдашуу жөнүндө суроо-талапты жиберет;

- Ведомстволор аралык комиссия муниципалдык кызмат көрсөтүүлөргө акы төлөөнү макулдашуу жөнүндө чечим кабыл алат;
- Ведомстволор аралык комиссиянын оң чечими болгон учурда жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы монополияга каршы саясат боюнча мамлекеттик органга бекитүү үчүн ИКТ үчүн эсептөөлөрдү жиберет;
- Жергиликтүү кеңеш сугат суу менен камсыз кылуу боюнча муниципалдык кызматты муниципалдык кызматтардын жергиликтүү реестрине киргизүү жөнүндө чечим кабыл алат жана ИКТнын схемасын бекитет.

ИКТнын наркы кызматтын наркынан ашпашы керек. Башкача айтканда, эгерде сугат суусун берүү боюнча муниципалдык мекеме түзүлсө, анда ал пайда таппастан иштейт.

Акы төлөнүүчү муниципалдык кызматтарды башкаруунун маанилүү өзгөчөлүгү бар. Сугат суусун берүү боюнча муниципалдык кызмат көрсөтүү үчүн ИКТга акы төлөө жергиликтүү бюджетке түшүшү керек. Муниципалдык мекеме толугу менен жергиликтүү бюджеттен каржыланат, анын ичинде учурдагы чыгымдар: эмгек акы, Социалдык фондго чегерүүлөр, административдик чыгымдар ж. б. түрүндө.

Муниципалдык кызмат суу пайдалануучулар үчүн акысыз болушу мүмкүн болгон вариантка жол берилет. Бирок бул учурда келип чыккан чыгымдар боюнча бардык чыгымдарды жергиликтүү бюджет тартат. Чындыгында бул ыкма аз колдонулат, анткени жергиликтүү бюджеттин каражаттары бардык чыгымдарды жабууга жетишсиз болот.

Азыркы учурда сугат суусун берүүнү уюштуруу үчүн муниципалдык мекеме түзүлгөн учурлар дээрлик жок. Бирок жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жогоруда аталган бардык жол-жоболорду аткарууда бул ыкманы колдонууга укуктуу.

Муниципалдык мекеме тарабынан кызмат көрсөтүүдөгү оң жактары:

- муниципалдык мекеме кызмат көрсөтүүнү аткаруучу тарабынан конкурстун жол-жоболорун өткөрбөстөн түздөн-түз көрсөтүү менен дайындалат;
- Уюштуруучу муниципалдык мекемеге түздөн-түз башкаруу жана таасир берүү рычагдарына ээ;
- Мекеменин ишин жергиликтүү бюджеттен түздөн-түз каржылоо анын ишинин туруктуулугун камсыз кылат. Коммерциялык жоготуу коркунучу минималдуу.

Муниципалдык мекеме тарабынан кызмат көрсөтүүдөгү терс көрүнүштөр:

- Муниципалдык мекеменин формасын колдонуудагы негизги чектөө жергиликтүү бюджеттерден коммерциялык мүнөздөгү кызмат көрсөтүүлөрдү каржылоонун ылайыксыздыгы болуп саналат. Эреже катары,

финансылык ресурстар кызмат көрсөтүүнүн бардык чыгымдарын жабууга дайыма жетишсиз болуп калат;

б. Кызмат көрсөтүүлөрдү жергиликтүү бюджеттен кошумча каржылоо муниципалдык мекемеде да, калктын арасында да көз карандылык сезимин жаратып, алардын жоопкерчилигинин деңгээлин төмөндөтөт;

с. Мамлекеттик сатып алуулардын жол-жобосунун жоктугу продукциянын/кызматтын/жумуштун бирдигине чыгымдарды ашыкча баалоо тобокелдиктерин жаратат. Мындан тышкары, муниципалдык мекемени тикелей каржылоо коррупциянын кыйла жогорку тобокелдиктерин жаратат;

д. Муниципалдык мекеменин иши, эреже катары, акыркы жыйынтыкка байланбайт, анткени каржыланган иштин/кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмү эмес, функцияларды аткаруу (эмгек акы, Социалдык фондго чегерүү, керектөөчү материалдар ж.б.у.с.);

е. Сугат суу менен камсыз кылуу үчүн муниципалдык кызматтарга акы төлөөнү макулдашуунун комплекстүү жол-жоболорун жүргүзүү зарыл.

2) Коммерциялык эмес уюмду түзүү.

“Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 65-беренесинде “жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жергиликтүү маанидеги маселелерди натыйжалуу жана ыкчам чечүүнү камсыз кылуу, ошондой эле өз аймагынын чегинде экономикалык өнүгүүнү стимулдаштыруу максатында ... коммерциялык эмес уюмдарды түзүүгө укуктуу” деп көрсөтүлгөн. “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамында (30-тиркеме) коммерциялык эмес уюмдардын төмөнкү формалары берилген:

- а. Коомдук бирикмелер,
- б. фондтор,
- в. мекемелер.

Жогоруда келтирилген варианттардын ичинен суу берүү кызматын уюштуруу максатында ЖӨБ органдары коммерциялык эмес уюмдун мекеме түрүндөгү формасын колдоно алышат. Ошол эле учурда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын өзүнөн тышкары башка жеке жана юридикалык жактар да уюштуруучу боло аларына жол берилет.

3) Сугат суу менен камсыздоо кызматын көрсөтүүчү адисти келишим боюнча жалдоо.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы дыйкандарды сугат суу менен камсыз кылуучу жеке адамды келишим боюнча жалдай ала турган

ыкмага жол берилет (мисалы, мураб). Бул учурда 2 вариант каралышы мүмкүн:

№1 вариант.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы же муниципалдык мекеме жеке жак менен сугат суусун берүү боюнча иштерди аткарууга келишим түзө алат. Бул Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин нормалары менен жөнгө салынган эмгек келишиминин негизинде түзүлгөн келишим болот. Бул учурда эмгек акы жергиликтүү бюджеттен төлөнсө болот. Контракт боюнча кызматкерди тандоо ишке орноштуруу эрежелерин баяндаган ички ченемдик укуктук актынын негизинде жүргүзүлүшү мүмкүн.

Контракт боюнча иштеген кызматкер мындай кызматтарды акы төлөнүүчү муниципалдык кызмат статусуна ээ болгондо гана көрсөтө алат. Ошол учурда кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөм суу пайдалануучулардан жергиликтүү бюджетке түшөт. Бул кызмат жогоруда көрсөтүлгөн бардык шарттарды эске алуу менен муниципалдык кызматтардын жергиликтүү реестрине киргизилиши керек («Муниципалдык мекемелерди түзүү» бөлүмүн караңыз).

Эреже катары, калкынын саны аз же сугат айдоо аянттары аз болгон калктуу конуштарда бул ыкманы колдонуу менен кызмат көрсөтүүгө болот. тейлөөнү уюштуруу үчүн өзүнчө юридикалык жактарды түзүүнүн зарылдыгы жок болгон жерде.

№2 вариант.

Муниципалдык кызмат статусуна ээ болгон сугат суусун берүү кызматын көрсөтүү үчүн (мурунку абзацты караңыз) жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы келишим боюнча жеке ишкер статусуна ээ болгон жеке адамды ишке ала алат. Мында акы аткарылган иштин көлөмү боюнча төлөнөт. Келишим Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин жоболорунун негизинде түзүлөт. Жеке ишкерди тандоо мамлекеттик сатып алуулардын жол-жобосунун негизинде жүргүзүлүшү керек. Мында жеке ишкер салык милдеттенмелерин жана Социалдык фондго төлөмдөрдү өз алдынча төлөйт. Жеке ишкердин ишин каржылоо аткарылган иштердин актысына ылайык жергиликтүү бюджеттен жүзөгө ашырылат.

№3 вариант.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы жеке ишкер менен дыйкандарга сугат суусун берүү үчүн келишим түзөт. Ошол эле учурда сугат суу менен камсыз кылуу муниципалдык кызмат эмес, дыйкандарга коммерциялык негизде берилет. Бул учурда, сугат кызматтары үчүн төлөм (СКТ) коммерциялык банктагы жеке ишкердин эсебине которулат. Жеке ишкер бул каражаттарды өз алдынча башкарууга укуктуу.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы СКТнын эсебине жеке ишкердин чыгымдарын гана киргизүүгө жана ирригациялык курулмаларды

эксплуатациялоого жана күтүүгө кеткен чыгымдарды жергиликтүү бюджеттин каражаттарынын эсебинен жүргүзүүгө жол берилет.

4) Акционердик коомдун ишине катышуу.

“Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 65-беренесинде “жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары ... жергиликтүү маанидеги маселелерди натыйжалуу жана ыкчам чечүүнү камсыз кылуу, ошондой эле өз аймагынын чегинде экономикалык өнүгүүнү стимулдаштыруу максатында акционердик коомдорго катышууга укуктуу” деп көрсөтүлгөн.

Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинде акционердик коом – “пайда алуу максатында өз ишин жүзөгө ашырган жана акцияларды чыгаруу жана жайгаштыруу жолу менен каражаттарды тартуучу юридикалык жак. Акционердик коомдун катышуучулары (акционерлери) анын милдеттенмелери боюнча жооп беришпейт жана аларга таандык акциялардын наркынын чегинде коомдун ишмердүүлүгү менен байланышкан чыгымдардын тобокелдигин тартышат.”. “Акционердик коомдор жөнүндө” мыйзамдын 10-беренесине ылайык: “Өкмөт жана жергиликтүү бийлик органдары коомду түзүшү же тең уюштуруучулары катары чыга алат же акцияларды сатып алышы жана коомдун акционерлери боло алат”. Башкача айтканда, акционерлери жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары болгон акционердик коом жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүнүн алкагында коммерциялык иштерди жүргүзөт. Маанилүү өзгөчөлүгү “акционерлер коомдун милдеттенмелери боюнча жооп бербейт жана алар ээлик кылган акциялардын наркынын чегинде анын ишмердүүлүгү менен байланышкан жоготуулардын тобокелдигин көтөрүшөт”. Башкача айтканда, экономикалык жана финансылык кыйынчылыктар болгондо акционерлердин, башкача айтканда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги аларга таандык акциялардын санына жана наркына пропорционалдуу болот. Акционердик коом өзүнүн мүлкүнүн ээси болуп саналат жана өзүнө таандык болгон бардык мүлкү менен өзүнүн милдеттенмелери боюнча жооп берет. Башкача айтканда, акциялардын наркынын өлчөмүндө же уставдык капитал аркылуу акционерлер тарабынан өткөрүлүп берилген мүлктүн сакталышынын тобокелдиктери жогорулайт. Акционердик коомду түзүүдө уюштуруучулар тарабынан жарыяланган акциялар бул уюштуруучулардын ортосунда жайгаштырылат. Башкача айтканда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын өкүлү болгон уюштуруучу анын салымына жараша наркы бир катар акцияларды алат. Ошол эле учурда акциялардын саны жана жалпы наркы акционердик коомдун башкаруу процесстерине таасирин тийгизет.

Мындай басымдуулуктун мүмкүн болуучу тобокелдиктеринин ордун ар бир акционердин салымынын өлчөмүн бирдей бөлүштүрүп толтурса

болот. Акционердик коомду башкаруунун жогорку органы болуп анын акционерлеринин директорлор кеңеши же акционердик коомдун аткаруу органы шайлай турган жалпы чогулушу саналат. Дал ушул органдар акционердик коомдун ишинде маанилүү ролду ойношот. Мында, эгерде акционерлер белгилүү бир көйгөйлөрдү өз алдынча чече аларына ишенишпесе, анда алар Директорлор кеңешинин же аткаруу органдарынын курамына уюштуруучулардын акцияларынын көлөмүнө байланбаган башка адамдарды шайлоого укуктуу.

Бул варианттын артыкчылыктарын (артыкчылыктарын) карап көрөлү:

1) Акционердик коом инвестициянын ордуна акцияларды чыгара жана сата алат. Ошол эле учурда жеке инвестор акционердик коомду башкарууну жакшыртууга кызыкдар болот.

2) ЖӨБ органдары акционердик коом жоюлган учурда да мүлк алардын карамагында кала тургандыгына кепилдикке ээ.

3) Жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүдөн тышкары иш-чараларды жүргүзүү мүмкүнчүлүгү.

Бул опциянын кемчиликтери (тобокелдиктери):

1) Акционерлер акциялар боюнча дивиденддерди алуу үчүн иллюзиялуу мүмкүнчүлүктүн ордуна мүлккө ээлик кылуу укугун жоготот.

2) Акционердик коомдун иши кыйла катуу эрежелер менен аныкталат: акциялардын реестрин жүргүзүү, ага таандык болуу маселелери. Процедуранын өзү бир топ эмгекти талап кылат жана бир топ убакытты жана атайын квалификацияны талап кылат.

3) Акционерлерден тез жардам алуу мүмкүнчүлүгүнүн чектелгендиги.

4) Акционердик коомду башкарууда калган акционерлердин - жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ролун төмөндөтүүчү акциялардын контролдук пакетин эркин рынокко чыгаруу тобокелдиктери бар.

Корутундулар жана сунуштар:

1) Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан акционердик коомдорду түзүүгө, анын ичинде жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө атайын мыйзамдык чектөөлөр жок.

2) Ошол эле учурда акционердик коомдун негизги максаты болгон акциялардан дивиденддерди алуу менен эсептешүү өтө көйгөйлүү.

3) ЖӨБ органдарынын башкаруу потенциалы акционердик коомду натыйжалуу башкаруу үчүн али жетишсиз экендиги айдан ачык.

4) Акционердик коомдун формасы инвесторлор үчүн жагымдуу болушу мүмкүн. Уюмдун акцияларын сатып алуу менен инвесторлор инфраструктураны каржылоодон тышкары, уюмдун туруктуулугун жогорулатуу менен акционердик коомду башкарууга катышат.

5) Муниципалдык ишкананы түзүү.

Уюштуруучусу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы болуп саналса, муниципалдык ишкана ишкананын түрлөрүнүн бири болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин 33-беренесине ылайык (29-тиркеме) «Ишкана жарандык укуктардын объектиси катары ишкердик ишти жүзөгө ашыруу үчүн пайдаланылуучу мүлктүк комплекс катары таанылат». Башкача айтканда, ишкананын өзү, анын ичинде муниципалдык ишкана статусу боюнча коммерциялык уюм болуп саналат. Бул норма КР Граждандык кодексинин 85-беренесинде баса белгиленген: “Коммерциялык уюм болуп саналган юридикалык жактар ... муниципалдык ишканалар формасында түзүлүшү мүмкүн”. Ушул эле статьяда коммерциялык уюмдун, анын ичинде ишкананын негизги максаты пайда табуу экендиги аныкталган.

“Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 62-беренесине ылайык “Муниципалдык ишканалар... кызмат көрсөтүү үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан түзүлөт, аларды көрсөтүү жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жүктөлөт. мамлекеттик органдар, башкача айтканда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын маанилүүлүгүн жана башка милдеттерин аткарууну жергиликтүү маселелерди чечүү алкагында кызмат көрсөтүү жөнүндө сөз болуп жатат. Бул Колдонмодо мурда айтылгандай, сугат суу менен камсыздоо кызматтары жергиликтүү маселенин бир бөлүгү болушу мүмкүн.

Кызмат көрсөтүү боюнча муниципалдык ишкананын иши коммерциялык негизде, башкача айтканда, пайда табууну күтүү менен ишке ашырылат. Бирок жөнөкөй Коммерциялык ишканадан айырмаланып, муниципалдык ишканада андан кем эмес маанилүү, Балким эң маанилүү максаты бар – калктын өзүнүн уюштуруучуларынын-жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын заказы боюнча суроо-талаптарын канааттандыруу. Атап айтканда, кеп жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын фермерлерге сугат суусун берүү боюнча кызмат көрсөтүүгө тапшырыгын ишке ашыруу жөнүндө болушу мүмкүн. Мындай максаттуу дуализм көбүнчө карама-каршылык болуп саналат, айрыкча, жарандардын суроо-талаптарын канааттандыруу киреше табууга караганда артыкчылыктуу болгондо. Бул учурда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын атынан уюштуруучуларга маанилүү роль берилет, алар бул тобокелдиктерди максималдуу азайтуучу эрежелерди иштеп чыгууга жана киргизүүгө тийиш.

Муниципалдык ишкананы түзүү жөнүндө чечим жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органынын негиздүү сунушунун негизинде жергиликтүү кеңеш тарабынан кабыл алынат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы муниципалдык ишкананын уюштуруучусу болуп саналат. Муниципалдык ишкананы түзүүнүн негиздемеси төмөнкү факторлордун анализи менен ырасталышы керек:

а. Күтүлгөн сугат суу менен камсыздоо кызматтары боюнча фермерлердин суроо-талаптарын канааттандыруу мүмкүнчүлүгү. Кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатына жетишүү, суу пайдалануучуларды зарыл камтууну камсыз кылуу, калктын аялуу катмарынын кызыкчылыктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу ж.б.у.с. талданат.

б. Ишкананын экономикалык туруктуулугу. Талдоо төмөнкүлөрдү камтыйт: баа түзүүнүн экономикалык максатка ылайыктуулугу, бекитилген провайдердин күтүлгөн чыгымдарга жана рентабелдүүлүк деңгээлине ылайыктуулугу, ISPди башкаруу системасынын болушу, чыгымдардын курамы боюнча чыгымдардын шайкештигин камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү ж.б.

с. Ишкананы башкаруунун эффективдүүлүгү. Штаттык таблицанын негиздүүлүгү жана 1 адиске иш жүктөмүнүн толуктугу, персоналдын квалификациясы, мүлктүн абалына эсепке алуу жана контролдоо тутумдарынын болушу, бухгалтердик эсеп, финансылык көзөмөл системасынын болушу ж.б.

Мындай негиздеме жергиликтүү кеңешке депутаттардын муниципалдык ишкана түзүү боюнча негиздүү чечим кабыл алуусу үчүн берилет.

Муниципалдык ишкананы түзүү жөнүндө маселени жергиликтүү кеңеш тарабынан талкуулоо жана чечим кабыл алуу жергиликтүү кеңештин регламентине ылайык жүргүзүлөт.

Жергиликтүү кеңеш муниципалдык ишкана түзүү жөнүндө чечим кабыл алгандан кийин, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы муниципалдык ишкананы мамлекеттик каттоодон өткөрөт. Бул үчүн тиешелүү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга төмөнкү документтер берилет:

- Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин сайтында (<http://minjust.gov.kg/ru/section/view/id/13>) берилген форма боюнча каттоо арызы;

- уюштуруучунун - жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органынын муниципалдык ишкананы түзүү жөнүндө чечими;

- жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органынын мамлекеттик каттоодон өткөндүгү жөнүндө күбөлүктүн көчүрмөсү

- муниципалдык ишкана түзүүгө макулдук берүү жөнүндө жергиликтүү кеңештин токтому

Муниципалдык ишкананы түзүүнүн артыкчылыктарын (артыкчылыктарын) карап көрөлү:

а. Муниципалдык ишкана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына отчет берет, алар башкаруу системасындагы өзгөрүүлөргө ыкчам таасир эте алат;

б. ЖӨБ органдары ашыкча конкурстук жол-жоболорсуз муниципалдык менчикти муниципалдык ишканаларга түздөн-түз өткөрүп

бере алат, ошондой эле өндүрүштүк муктаждыктар үчүн мүлктү кошумча сатып ала алат;

c. ЖӨБ органдары муниципалдык ишкана жоюлган учурда да мүлк алардын карамагында кала берээрине кепилдик бар;

d. Муниципалдык менчиктин менчик ээлери катары жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары негизги каражаттардын амортизациясын калыбына келтирүү же мүлктү капиталдык оңдоо боюнча милдеттенменин бир бөлүгүн өзүнө ала алат;

e. Уюштуруучулар муниципалдык ишканада кадрларды түзүү процессине түздөн-түз таасирин тийгизет;

f. Муниципалдык ишкана форматында иштөө практикасы тейлөө чөйрөсүндө рыноктук мамилелерге өтүүдө зарыл тажрыйба болуп саналат.

g. Түздөн-түз муниципалдык башкаруу жана контролдоо кызмат көрсөтүү системасын уюштуруунун баштапкы этабында кызмат көрсөтүүчүнүн ишиндеги туруктуулукту жоготуу тобокелдиктерин текшилөөгө жана азайтууга мүмкүндүк берет.

h. Жакшы менеджмент менен муниципалдык ишканалар жеке сектордун татыктуу атаандашы гана болбостон, тейлөө чөйрөсүн өнүктүрүүдө да лидер боло алат.

Бул опциянын кемчиликтери (тобокелдиктери):

a. Муниципалдык ишкананын иши ар кандай ченемдик-укуктук актылар менен катуу жөнгө салынат, бул чечимдерди кабыл алууда ийкемдүүлүккө терс таасирин тийгизет;

b. Муниципалдык ишкананын каражаттары Кыргыз Республикасынын бюджеттик системасына кирет. Демек, анын ишмердүүлүгү фискалдык жана укук коргоо органдары тарабынан текшерүүгө алынат;

c. Муниципалдык ишкана тарабынан сатып алуулар Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан бекитилген ченемдик укуктук актынын негизинде жүзөгө ашырылат, ал атайын даярдыкты талап кылат;

d. Муниципалдык ишкананын формасын пайдалануу коррупциялык тобокелдиктерге ээ. Практика көрсөткөндөй, бул форманы колдонуу менен ЖӨБ органдары өз кызыкчылыктары үчүн жергиликтүү бюджеттин каражаттарын чыгарып ала алышат.

12.1. Кызмат көрсөтүүчүнү тандоо критерийлери.

Сугат суу менен камсыздоо кызматтарын уюштуруу ыкмаларын жана кызмат көрсөтүүчүлөрдүн түрлөрүн талдоонун негизинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы кызмат көрсөтүүчүнү тандоо жөнүндө чечим кабыл алууга тийиш. Кызматтарды уюштуруунун ыкмаларын төмөнкү критерийлерге ылайык карап чыгуу сунушталат:

- ✓ Эң жакшы сапатта кызмат көрсөтүү мүмкүнчүлүгү.
- ✓ ЖӨБ органы тарабынан сунушталган кардардын талаптарын максималдуу аткаруу мүмкүнчүлүгү.
- ✓ Эң төмөн баада кызмат көрсөтүү.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы тарабынан сунушталган кардар жеткирүүчүнүн тапшырманы аткарына көбүрөөк ишенүүсү үчүн кызмат көрсөтүүчүлөргө квалификациялык талаптарды түзүү маанилүү, мисалы:

- тиешелүү чөйрөдө тажрыйба,
- бул чөйрөдө конкреттүү натыйжалардын болушу;
- квалификациясын ырастоочу документтердин болушу;
- жана башкалар.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында кызмат көрсөтүүчүлөрдү тандоодо так эрежелер жок. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы (1) өзүнүн чечими боюнча кызмат көрсөтүүчүнү дайындоого, (2) кызмат көрсөтүүчүгө конкурстук тандоо жүргүзүүгө укуктуу.

Жалпы эрежеде “Келишим ... тоорук аркылуу түзүлүшү мүмкүн. Тоорукту утуп алган жак менен келишим түзүлөт» (КР Граждандык кодексинин 408-беренеси). Сугат суу менен камсыздоо кызматтары коммерциялык кызмат көрсөтүүлөр болуп саналат жана суу пайдалануучу тарабынан түздөн-түз кызмат көрсөтүүчүгө төлөнөт. Жергиликтүү жамаат жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына белгилүү бир стандарттарга же талаптарга жооп берген сапаттагы кызмат көрсөтүүнү алгылыктуу баада көрсөтүүчү кызмат көрсөтүүчүнү тандоого ишенет же тапшырат.

Ошондуктан ЖӨБ органы кызмат көрсөтүүчүнү тандоодо эң мыкты кызмат көрсөтүүчү чындыгында тандалганын көрсөтүүчү жол-жоболордун негизинде маанилүү. ЖӨБ органында кызмат көрсөтүүчүнү тандоодо төмөнкүдөй мүмкүнчүлүктөр бар:

1) Кызматтын аткарылышын өзүнүздүн муниципалдык ишканаңызга, муниципалдык мекемеңизге же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы уюштуруучу катары чыккан коммерциялык эмес уюмга же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын үлүштөрдүн жарымынан көбүнө ээ болгон акционердик коомго түз өткөрүп берүү.

2) Сугат суу менен камсыздоо кызматын аткарууну менчигинин ар кандай түрүндөгү уюмга же жеке ишкерге тооруктун негизинде өткөрүп берүүгө.

3) Сугат суу менен камсыздоо кызматын аткарууну жеке менчик түрүндөгү уюмга же өзгөчө, жүйөлүү жагдайлар болгон учурда жеке ишкерге түздөн-түз өткөрүп берүүгө.

Жеке менчиктеги уюмдар үчүн тоорук өткөрүү вариантын карап көрөлү. Тооруктар конкурс жана аукцион түрүндө жүргүзүлүшү мүмкүн.

Аукцион - бул жеңүүчү тарап кардар тарабынан сунушталган сунушка эң жогорку бааны сунуш кылган тооруктун түрү.

Конкурс- сынактын түрү, анда жеңүүчү тарап жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы тарабынан сунушталган заказчынын талаптарын аткаруу үчүн эң жакшы шарттарды, варианттарды сунуштаган, бул кызмат көрсөтүүнү эң мыкты түрдө көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Эреже катары, мыкты ыкма аукцион жана конкурстук өзгөчөлүктөрүн да камтыйт. Тактап айтканда, тиричиликти камсыз кылуу кызматтары үчүн сугат суусу менен камсыздоочуну тандоо боюнча тооруктарда атаандаштыкка басым жасоо менен тендердин аралаш түрү сунушталат.

Тоорукту өткөрүү тарбибине киргизүү үчүн төмөнкү кадамдар сунушталат:

№1 этап. Квалификациялык талаптардын негизинде алдын ала тандоо.

Тандоо критерийлери:

- 1) Кызмат көрсөтүү үчүн ырасталган квалификация.
- 2) Зарыл болгон учурда кызмат көрсөтүү боюнча ырасталган тажрыйба.
- 3) Ишти аткаруу үчүн ырасталган техниканын, жабдуулардын жана башка мүлктүн болушу.
- 4) Потенциалдуу кызмат көрсөтүүчүдөн жүгүртүү каражаттарынын болушу.

№2 этап. Кызмат көрсөтүүлөрдүн сунушталган наркынын негизинде тандоо.

Тандоо критерийлери:

- 1) Эсептелген “контролдук көрсөткүчкө” караганда муниципалдык заказдын көлөмүнүн сунушталган төмөн наркы. Талапкерден муниципалдык заказдын наркына көрсөтүлгөн көрсөткүчтөрдүн негиздүүлүгүнө карата кошумча түшүндүрмөлөрдү талап кылууга жол берилет.
- 2) Эгерде аукциондун шарттарында муниципалдык менчик боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү жеке подрядчыга өткөрүп берүү каралса, анда муниципалдык менчикти эксплуатациялоону жана күтүүнү камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү критерийлердин бири болушу мүмкүн.

Сугат суу менен камсыз кылуу боюнча тоорук өткөрүүдө маанилүү өзгөчөлүк бар. Эгерде ЖӨБ органы нарктык көрсөткүчтөргө караганда калкты сапаттуу кызмат көрсөтүүгө көбүрөөк кызыкдар болсо, анда тооруктарды өткөрүүнүн тартиби кызмат көрсөтүүнүн наркына талаптарды көрсөтпөстөн, № 1 этапта гана тооруктарды өткөрүүгө уруксат берет. Башкача айтканда, бекитилген ПИУ алкагында, подрядчы сапаты боюнча мүмкүн болгон мыкты кызматтарды көрсөтүүгө тийиш экендиги жөнүндө сөз болот.

Жеке кызмат көрсөтүүчүнү тандоо боюнча тендер өткөрүүнүн сунушталган тартиби:

№ 1- кадам.

Кызмат көрсөтүүчүнү тандоо жөнүндө жергиликтүү кеңештин токтомун кабыл алуу.

№ 2-кадам.

Кызмат көрсөтүүчүнү тандоо боюнча тооруктарды өткөрүүнүн тартибин иштеп чыгуу жана бекитүү.

№ 3-кадам.

Тоорук өткөрүүгө документтерди даярдоо:

- ✓ Муниципалдык заказдын көлөмү,
- ✓ Кызматтын наркы,
- ✓ Кызмат көрсөтүүчүгө квалификациялык талаптар.

№ 4-кадам.

Тоорук өткөрүү жана жеңүүчүнү аныктоо.

№ 5-кадам.

Кызмат көрсөтүү үчүн жеке кызмат көрсөтүүчү менен келишим түзүңүз.

Буга чейин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы өзгөчө шарттарда сугат суу менен камсыздоо кызматын аткарууну тендер өткөрбөстөн түз эле жеке уюмга өткөрүп бере тургандыгы айтылган. Зарыл болгон учурда мындай учурлар Тоорукту өткөрүүнүн тартибинде баяндалышы керек. Мындай ар бир учур боюнча жергиликтүү кеңешке өзүнчө чечим кабыл алуу сунушталат.

Кандай учурларда жеке кызмат көрсөтүүчү менен тикелей келишим түзүү сунушталат?

1) Эгерде айыл аймагынын аймагында коммерциялык эмес уюм (КЭУ) болсо, мисалы, суу пайдалануучулардын кызыкчылыгын коргогон жана алардын кызыкчылыгын коргоо үчүн атайын түзүлгөн СПА. Мында сугат суусун берүү боюнча кызматты аткарууну тооруксуз өткөрүп берүүгө жол берилет.

2) Алыскы, чакан айылдар үчүн да кызмат көрсөтүүчүнү тандабай, түздөн-түз ишкер менен келишим түзсө болот.

3) Жергиликтүү кеңештин чечими боюнча тендер өткөрбөстөн кызмат көрсөтүүчүнү тандоонун башка учурлары да мүмкүн.

Бул методикалык колдонмодо кызмат көрсөтүүчүнү тандоонун Типтүү жобосу келтирилген (31-тиркеме). ЖӨБ органдары аны кызмат көрсөтүүчүлөрдү тандоодо өздөрүнүн ченемдик укуктук актыларын иштеп чыгууда негиз катары ала алышат. Белгилей кетсек, бул документ сугат суу менен камсыздоо маселелери үчүн гана эмес, ошондой эле жергиликтүү

маанидеги маселелерди чечүү алкагында кызмат көрсөтүүчүлөрдү тандоого тиешелүү башка учурларда да колдонулушу мүмкүн.

13. Ирригациялык курулмаларды кызмат көрсөтүүчүгө пайдаланууга же ижарага берүүнүн тартиби.

Сугат суусун берүүчүгө колдоо көрсөтүү боюнча ЖӨБ органдарынын ишинин маанилүү багыты болуп ага ирригациялык курулмалар, атайын техникалар, жабдуулар түрүндөгү муниципалдык мүлктү берүү саналат. Кыргыз Республикасынын “Мүлккө муниципалдык менчик жөнүндө” Мыйзамында белгиленген муниципалдык мүлктү башкаруу эрежелери. Бул Мыйзамда “муниципалдык менчикке чектелген укуктарды өткөрүп берүү” деген 4-Глава жеке жана юридикалык жактарга муниципалдык мүлктү пайдаланууга, же ижарага, анын ичинде ишкердик жүргүзүү максатында өткөрүп берүү эрежелерин белгилейт. Мыйзамда (19-берене) Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы “муниципалдык менчик объекттерине укуктарды берүү тартибин, менчиктештирүү программаларын жана муниципалдык менчикти башкаруу жана тескөө тартибин белгилеген башка ченемдик укуктук актыларды караган Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ченемдик укуктук актыларынын долбоорлорун иштеп чыгат жана жергиликтүү кеңештин кароосуна берет” деп көрсөтүлгөн. Өз кезегинде жергиликтүү кеңеш “муниципалдык менчикти пайдалануу жана тескөө тартибин белгилейт, ошондой эле анын пайдаланылышына контролду жүзөгө ашырат”.

Көрсөтүлгөн нормаларды аткаруу үчүн ГАГСМСУ тарабынан жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына усулдук колдоо көрсөтүү максатында муниципалдык менчикти пайдаланууга жана ижарага берүүнүн тартиби жөнүндө типтүү жобо иштелип чыккан жана бекитилген (32-тиркеме). Типтүү жобонун негизинде ар бир ЖӨБ органы муниципалдык менчикти пайдаланууга жана ижарага берүү тартиби жөнүндө өзүнүн Жобосун кабыл алышы керек.

Жободо муниципалдык менчик муниципалдык ишканага чарба жүргүзүү укугунда, ал эми муниципалдык мекемеге оперативдүү башкаруу укугунда тооруктарсыз пайдаланууга берилээрин аныктайт. Кызмат көрсөтүүчүлөрдүн башка түрлөрү үчүн мүлктү ижарага берүүнүн төмөнкүдөй ыкмалары каралган: аукцион, конкурс жана түз берүү.

Эгерде жергиликтүү кеңеш өзүнүн Жобосун кабыл алса, анда жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы тиешелүү жол-жоболорду өз алдынча жүргүзөт. Ошондой эле, ЖӨБдүн аткаруу органы өзүнүн чечими менен тооруктун жыйынтыгын бекитет. Муниципалдык менчикти тикелей ижарага берүү учурунда ар бир учурда жергиликтүү кеңеш тарабынан чечим кабыл алынаарына көңүл буруу маанилүү (“Муниципалдык менчик жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-беренеси).

Сугат суу менен камсыздоодо муниципалдык менчикти конкурс өткөрбөстөн түз кызмат көрсөтүүчүгө берүү сунушталат. Эгерде кызмат көрсөтүүчү муниципалдык ишкана же мекеме болуп саналса, түз көрсөтүү Кыргыз Республикасынын “Мүлккө муниципалдык менчик жөнүндө” Мыйзамынын ченемдеринин алкагында жүзөгө ашырылат. Эгерде сугат суусун берүүчү коммерциялык же коммерциялык эмес уюм болсо, анда жогоруда аталган Типтүү жобонун 73-пунктунда көрсөтүлгөн норманы сактоо сунушталат. Бул пунктта муниципалдык менчикти тикелей берүү, эгерде “объектин максаттуу багыты маанилүү социалдык маселелерди чечүүгө байланыштуу болсо, мында шаардын/айылдык аймактын аймагында бул социалдык милдетти аткара ала турган башка уюмдар жок болсо, мүмкүн болот” деп айтылат.”

Муниципалдык менчикти пайдаланууга же ижарага берүү жөнүндө чечимдин негизинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен сугат суусун берүү боюнча кызмат көрсөтүүчүнүн ортосунда тиешелүү келишим түзүлөт (32-тиркеме).

Чарба ичиндеги ирригациялык курулмалар муниципалдык менчик статусуна ээ болуп, сугат суу менен камсыз кылуу жергиликтүү маселенин бир бөлүгү болуп калган учурларда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары эскиришин калыбына келтирүү боюнча чыгымдарды жергиликтүү бюджеттен каржылай алат.

Мындай каражаттардын көлөмү сугат суу кызматын берүүчүнүн карамагындагы бардык муниципалдык менчиктин амортизациялык чегерүүлөрдүн суммасынан аныкталат.

Амортизациялык чегерүүлөрдү эсептөө ыкмасы МИФтин экинчи бөлүгүн эсептөөдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы тарабынан аныкталат. Амортизациялык төлөмдөрдү эсептөө үчүн төмөнкү ыкмаларды колдонуу сунушталат:

1) Кызмат мөөнөтү боюнча амортизацияны эсептөөнүн сызыктуу ыкмасы.

Бул имараттарды, курулуштарды, объектилерди узак мөөнөттүү пайдалануу үчүн колдонулат. Объектин өзү өнөр жай продукциясын чыгарууга толук көз каранды болбогондо.

$A = P/C$, кайда
A - жылдык амортизациянын суммасы,
P – мүлктүн баштапкы наркы,
C – колдонуу мөөнөтү (кызмат мөөнөтү).

2) Продукциянын бирдигине амортизацияны эсептөөнүн сызыктуу ыкмасы.

Ал өндүрүш процессинде активдүү колдонулган техникалар жана жабдуулар үчүн колдонулат.

$A = P/O$, кайда
A - жылдык амортизациянын суммасы,

П – мүлктүн баштапкы наркы,

О – товарлардын/кызмат көрсөтүүлөрдүн болжолдонгон көлөмү.

Амортизациялык төлөмдөрдү эсептөө мисалдары.

Кызмат мөөнөтү боюнча амортизацияны сызыктуу эсептөө.

Экскаватор. Баасы – 2 800 000 сом. Кызмат мөөнөтү - 8 жыл.

$$A = 2800000/96 \text{ ай} = 27867 \text{ сом/ай}$$

Көлөм бирдиктери боюнча амортизацияны сызыктуу эсептөө.

Экскаватордун ишинин көлөмү - 8 жыл ичинде 6300 жумушчу саат

$$A = 2800000/6300 = 466 \text{ сом/мотосаат}$$

Балансты азайтуу ыкмасы.

Жабдуулар, транспорт үчүн колдонулат. Объект өндүрүш процессине киргизилгенде.

$$1 \text{ год. } A = П/С = 2800000/8 = 350000 \text{ сом}$$

$$2 \text{ год. } A = (2800000 - 350000)/8 = 306250 \text{ сом}$$

$$3 \text{ год. } A = (2450000 - 306250)/8 = 267969 \text{ сом}$$

Мүлктүн пайдалануу мөөнөтү (МПМ) мүлктүн паспорту менен, же Кыргыз Республикасынын Финансы министринин 2018-жылдын 25-декабрындагы № 137-П буйругу менен бекитилген Мамлекеттик башкаруу секторунда бухгалтердик эсеп жана финансылык отчеттуулук жөнүндө жободо көрсөтүлгөн стандарттардын негизинде аныкталат (37-тиркеме). Төмөнкү ирригациялык маселелерге тиешелүү болгон айрым мүлк түрлөрүнүн пайдалуу кызмат мөөнөтү келтирилген:

№	Негизги каражаттардын тобунун аталышы	МПМ
12.2	Гидротехникалык курулуштар: дамбалар; (бетон, темир-бетон, таш)	100
12.1	Газ түтүктөрү, суу түтүктөрү, байланыш чубалгылары (телевизор, радио, телеграф, телефон жана башка линиялар), шаарлар аралык энергетика (кабель) линиялары;	15
12.3	Жергиликтүү газ тутумдары, суу тутумдары, канализация тармактары, электр жана байланыш чубалгылары; (металл таянычтарда, темир-бетондо жана бетондо, кирпичте жана чоюнда)	25
9.1	Автоунаалар үчүн гараждар, унаа токтотуучу жайлар; (темир-бетон жана металл жана башка бышык жабуулар, чоң блоктор жана панелдер, кирпич	25

	мамылар жана мамылар менен)	
16.6	Жүк ташуучу унаалар; самосвалдар, автокрандар, бульдозерлер, грейдерлер, жол тракторлору, экскаваторлор, троллейбустар жана башка транспорт каражаттары;	8

14. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен кызмат көрсөтүүчүнүн ортосундагы келишимдик мамилелер.

Тандоонун жыйынтыгы боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен кызмат көрсөтүүчүнүн ортосунда муниципалдык тапшырманы аткаруу жөнүндө келишим түзүлөт. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен жеке кызмат көрсөтүүчүнүн ортосундагы келишимге карата негизги талаптар:

- 1) Муниципалдык заказдын чөйрөсүнүн толук сыпаттамасы (аны келишимдин тиркемесинде көрсөтүү сунушталат)
- 2) Муниципалдык заказды толук аткаруу талабы.
- 3) Кардар тарабынан бекитилген тейлөө стандартын сактоо талабы.
- 4) Эгерде бул сатуу шарттарында каралса, ишенип берилген муниципалдык менчиктин сакталышы боюнча талаптар.
- 5) Кызмат көрсөтүүчүнүн кардардын алдындагы жоопкерчилигинин эрежелерин сактоо.
- 6) Эки тараптын финансылык милдеттенмелерин аткаруу эрежелерин сактоо.
- 7) Келишимдин шарттарын эки тараптан тең аткарбаган учурда айыптык санкциялар боюнча талаптардын болушу.
- 8) Кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөчүлөр тарабынан мониторинг системасына карата талаптар.

Эгерде келишимде жергиликтүү бюджеттин каражаттарынан төлөмдөр, мисалы, бюджеттик субсидиялар боюнча төлөмдөр каралса, анда көрсөтүлгөн кызматка канааттануу даражасы жөнүндө суу пайдалануучулардан тастыктоо талабын келишимге киргизүү сунушталат.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен кызмат көрсөтүүчүнүн ортосундагы келишимдин типтүү формасы 34-тиркемеде келтирилген.

15. Кызмат көрсөтүүчү менен суу пайдалануучулардын ортосундагы келишимдик мамилелер.

Кызмат көрсөтүүчү менен сууну пайдалануучунун ортосундагы келишимге негизги талаптар:

- 1) Кызмат көрсөтүүлөрдүн убактысына жана графигине карата талаптардын болушу.
- 2) Кызмат көрсөтүүнү керектөөчүнүн финансылык милдеттенмелеринин болушу.
- 3) Келишимдин шарттарын эки тараптан тең аткарбаган учурда айыптык санкциялар боюнча талаптардын болушу.

35-тиркемеде кызмат көрсөтүүчү менен сууну пайдалануучунун ортосундагы негиздин, стандарттык келишимдин мисалы келтирилген. Келишимдин кененирээк жоболору сугат суу менен жабдууну башкаруу тутумунун өзгөчөлүктөрүнө жана кызмат көрсөтүүчүнүн уюштуруу формасына жараша жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы, кызмат көрсөтүүчү, суу пайдалануучу тарабынан белгиленет.

16. Суу пайдалануу эрежелерин бузгандыгы үчүн жаза чараларын колдонуу боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын укуктары жана ыйгарым укуктары.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында сууну пайдалануу эрежелерин сактоо боюнча фермерлердин жоопкерчилигин жогорулатуучу стандарттар белгиленген. Мындай талаптар Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы № 128 “Укук бузуулар жөнүндө” кодексинде аныкталган:

249-берене. Сугат суу менен камсыз кылуу үчүн ирригациялык тутумду эксплуатациялоо жана күтүү эрежелерин бузуу

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жер мунапысынын объекттерине туура келген жерлерден тышкары, калктуу конуштардын ичиндеги айыл чарба багытындагы жерлерди жана башка жерлерди сугат суу менен камсыз кылуу үчүн белгилүү ирригациялык тутумду пайдалануу жана күтүү эрежелерин бузуу -

жеке жактарга 30 эсептик көрсөткүч, юридикалык жактарга 130 эсептик көрсөткүч өлчөмүндө айып пул салууга алып келет.

250-берене. Суу бөлүштүрүү эрежелерин жана сууну пайдалануу эрежелерин бузуу

1. Калктуу конуштардын ичиндеги айыл чарба багытындагы жерлерди жана башка жерлерди сугаруу үчүн белгиленген суу бөлүштүрүү эрежелерин жана суу пайдалануу эрежелерин бузуу, –

жеке жактарга 30 эсептик көрсөткүч, юридикалык жактарга 130 эсептик көрсөткүч өлчөмүндө айып пул салууга алып келет.

2. Суу пайдалануучунун калктуу конуштардын ичинде айыл чарба багытындагы жерлерди жана башка жерлерди сугаруу үчүн суу берүү кызматына өз убагында акы төлөө боюнча милдеттерди аткарбоосу жана/же акы төлөөдөн качуусу –

жеке жактарга 55 эсептик көрсөткүч, юридикалык жактарга 170 эсептик көрсөткүч өлчөмүндө айып пул салууга алып келет.

Учурда Кыргыз Республикасында эсептелген көрсөткүч 100 сомду түзөт.

Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө кодексинин жогоруда көрсөтүлгөн ченемдерин аткарууну укук бузуулар жөнүндө иштерди караган жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын комиссиялары камсыз кылат. Бул комиссиялардын иши Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 24-23-январдагы № 35 токтому менен бекитилген “Укук бузуулар жөнүндө иштерди караган комиссиялар жөнүндө” типтүү жобо менен жөнгө салынат (36-тиркеме).

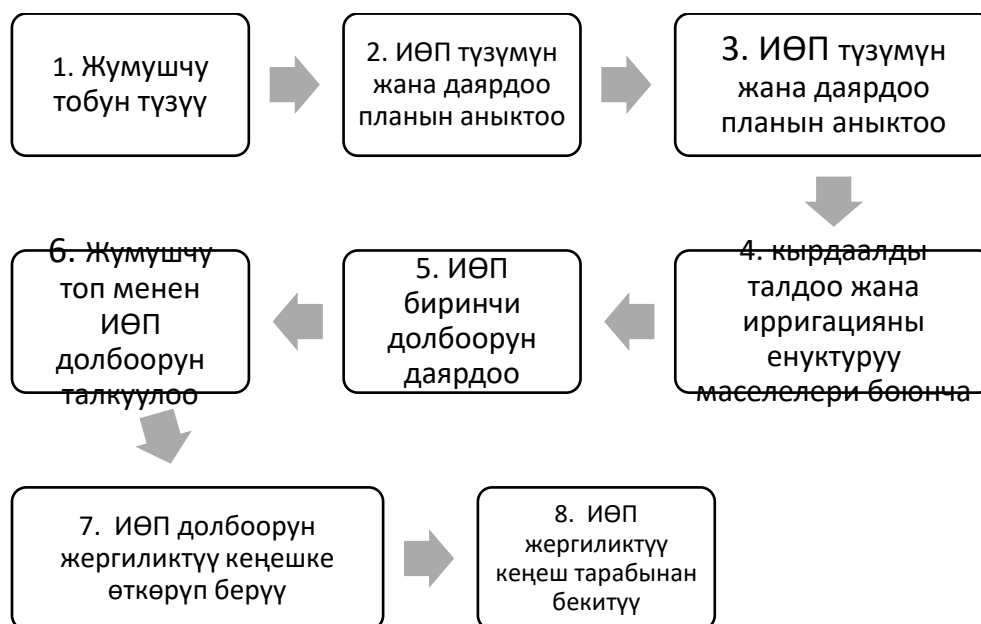
17. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде ирригацияны өнүктүрүү программасы.

Орто жана кыска мөөнөттүү келечектүү иш-чараларды аныктоо жергиликтүү деңгээлде сугат суу менен камсыздоо системасын өнүктүрүү үчүн маанилүү. Сугат суу менен камсыз кылуу боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын логикалык жактан байланышкан жана негиздүү иш-аракеттерин камтыган документ айыл аймагынын ирригация тармагын өнүктүрүү программасы болушу керек.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында негизги өнүктүрүү документи жергиликтүү жамаатты/айылдык аймакты социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасы болуп саналаарын аныктайт. Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексинде милдеттер жана иш-чаралар, эгерде алар Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасында көрсөтүлгөн болсо, жергиликтүү бюджеттин каражаттарынын эсебинен каржыланышы мүмкүн экендигин аныктайт. Ошондуктан, ирригацияны өнүктүрүү программасы жергиликтүү коомчулуктун/айылдык аймактын социалдык-экономикалык өнүгүү программасына кирет деп көрсөтүү сунушталат.

Белгилей кетсек, ирригацияны өнүктүрүү программасы (программасы) ирригациялык курулмалардын муниципалдык менчикте турган жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилигине кирген

жерлерине гана тиешелүү болот. Программаны иштеп чыгууда төмөнкү кадамдарды аткаруу сунушталат:

Ирригацияны өнүктүрүү программасынын төмөнкү структурасы сунушталат:

- 1) Киришүү
- 2) Ирригацияны өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу боюнча жумушчу топ
- 3) Ирригацияны өнүктүрүү программасынын максаттары жана милдеттери
- 4) Учурдагы кырдаалды талдоо:
  - a. Жалпы статистика
  - b. Ирригациялык курулмалардын жана атайын техниканын учурдагы техникалык абалы
  - c. Ирригациялык курулмаларды каржылоо
  - d. Сугат суу үчүн кызмат акы жана кызмат көрсөтүүчүнүн бюджети
  - e. Суу менен камсыз кылууну башкаруу
  - f. Корутундулар
- 5) Өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары
- 6) Мониторинг жана баалоо
- 7) Ирригацияны өнүктүрүү программасын ишке ашыруу боюнча иш-чаралардын планы
- 8) План действий по реализации Программы развития ирригации

Ирригацияны өнүктүрүү программасын иштеп чыгуунун сунушталган методологиясы 38-тиркемеде келтирилген.

18. Тиркемелер

Тиркемелерге шилтемелер QR кодунда көрсөтүлгөн

